

Oružane snage NOP-a Hrvatske u vrijeme njezina oslobođenja potkraj 1944. i na početku 1945. godine

NIKOLA ANIĆ
Vojnoistorijski institut, Beograd

U vrijeme kad su počele završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, a time i Hrvatske u drugoj polovini 1944. godine, oružane snage narodno-oslobodilačkog pokreta Hrvatske ne samo da su bile potpuno organizirane i razvijene u skladu sa strategijskom koncepcijom vrhovnog komandanta maršala Josipa Broza Tita o izgradnji suvremenih i jakih oružanih snaga sposobnih da sami oslobodimo zemlju vlastitom vojnom silom, nego su iza sebe imale višegodišnje borbene iskustvo i već su se dokazale sposobnim za vođenje najsuvremenijih operacija sličnih onima koje su izvodile druge armije na kraju drugoga svjetskog rata. Bilo je to veliko djelo i potpuni uspjeh Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske i Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i drugih organa NOP-a, bio je to rezultat onoga što je do tada postignuto u domeni izgradnje jedinstvenog sistema vojnog organiziranja NOV i POJ, odnosno Jugoslavenske armije pod neposrednim rukovodstvom generalnog sekretara KPJ i vrhovnog komandanta J. B. Tita i Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Oružane snage NOP Hrvatske, kao i u ostalim krajevima Jugoslavije, počele su se stvarati u ustaničkim danima 1941. godine i do kraja 1942. godine bile su organizirane u tri njena najvažnija svojstva — u operativne jedinice: brigade, divizije i korpusne; u partizanske jedinice — odrede i grupe odreda i vojnopozadinske jedinice i ustanove — korpusne vojne oblasti, komande područja i komande mjesta sa četama i bataljonima partizanske straže. Njima je rukovodio i komandovao Glavni štab Hrvatske, na čijem se čelu u vrijeme završnih operacija za oslobođenje zemlje nalazio general-lajtnant Ivan Gošnjak, kao komandant, i Rade Žigić, kao politički komesar, koji su se od veljače 1945. nalazili na oslobođenoj teritoriji Dalmacije, u Zadru, odakle su mogli najbolje voditi jedinice u završnoj ofenzivi Jugoslavenske armije u proljeće 1945. godine. Okosnicu i glavnu udarnu silu oružanih snaga NOP Hrvatske činile su velike operativno-strategijske grupacije — korpusi i divizije, koje su sa ostalim jedinicama bile tako osposobljene da su mogle pristupiti završnom činu oslobođenja zemlje vlastitim snagama, ono što je tada bilo do-

minantno na cjelokupnom jugoslavenskom ratištu. Naime, prve divizije i korpusi pojavili su se u Hrvatskoj još potkraj 1942. godine, kada su po Titovom naređenju nastale uopće takve vojne snage sa dalekosežnim vojno-političkim ciljevima, kada je trebalo početi preotimati strategijsku inicijativu i stvarati uvjete za prelazak na strategiju odlučujućih sudara kojima je bio cilj potpuno oslobođenje zemlje. »To stvaranje većih jedinica, isticao je Vladimir Bakarić, bilo je presudno za dalji razvoj ustanka. Da nije bilo većih jedinica, ne bi se ustanak mogao širiti, ne bi mogao manevrirati i ne bi bio ustanak, bila bi partizanska bitka [...]«

Već u 1943. godini na teritoriji Hrvatske operiraju 1. odnosno 4. hrvatski, pa 2. hrvatski odnosno 6. slavonski, zatim 8. dalmatinski, a na početku 1944. godinu osnivaju se 10. zagrebački i 11. korpus NOVJ. S tih pet korpusa otpočeo je Glavni štab Hrvatske, u skladu s Titovim naređenjem za početak završnih operacija, borbe za oslobođenje Hrvatske. Korpusi su tada imali sve veću operativnu funkciju, ali i s teritorijalnim osobinama koje će postepeno napuštati što se bude više razgarala bitka za konačno oslobođenje zemlje. Korpusi su već tada bili tako osposobljeni da su vodili samostalno ili u zajednici s drugim korpusima poglavito napadne operacije kojima je bio cilj tučenje i uništenje većih neprijateljskih grupacija i potpuno oslobođenje pojedinih dijelova zemlje, operacije strategijskog značenja u svrsi rješenja osnovnih ciljeva rata i revolucije.

U svom sastavu, kao najjaču snagu, korpusi su imali dvije do četiri divizije, kao i sve veći broj neprekidno povećanih jedinica rodova i službi, a njima su u ofenzivi mnogo pomagali partizanski odredi, grupe partizanskih odreda i diverzantski odredi, uz veliku olakšicu i značajnu pomoć korpusnih vojnih oblasti, komandi područja i mesta u domeni logistike i osiguranja teritorije što je omogućilo komandama operativnih jedinica da se mogu potpunije angažirati u vođenju operacija i izgradnji oružanih snaga.

U završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije, odnosno Hrvatske, Glavni štab Hrvatske imao je i na tom velikom strategijskom zadatku angažirao je pet korpusa NOV, odnosno 17 divizija, od kojih je 15 bilo odmah u početku djelovalo na oslobođenju Hrvatske, a dvije — 6. lička proleterska i 28. slavonska divizija nalazile su se u Srbiji, na sremskoj fronti i u borbama oko Tuzle, a potkraj rata i one su se angažirale za oslobođenje Hrvatske kao i divizije 1, 2. i 3. armije. U sastavu ovih 17 divizija GŠH nalazile su se 63 narodnooslobodilačke i udarne brigade sa teritorije Hrvatske, o kojih je sedam brigada bilo proleterskih (odnosno pola od 14 brigada NOVJ koje su u ratu nosile naziv »proleterska«). Zatim je u ofenzivi oslobođenja Hrvatske bilo angažirano 35 partizanskih odreda, od kojih je na kraju 1944. ostalo 16, ali su se i oni postepeno gasilili u skladu s jačanjem operativnih sastava, tako da na kraju rata nije bilo ni jednog partizanskog odreda u Hrvatskoj. Vrijedno je pažnje istaknuti da je u ofenzivi oslobođenja Hrvatske bila angažirana Mornarica NOVJ, odnosno Jugoslavenska mornarica na primorskom dijelu ratišta, kao i snage 1. i 2. eskadrile NOVJ, a pri kraju rata i dijelovi 11. i 42. vazduhoplovne divizije Jugoslavenske armije. Osim toga, u ofenzivi je

bila angažirana cjelokupna struktura vojnopozadinske vlasti s pet korpusnih vojnih oblasti, 33 vojna područja, 97 komandi mjesta i 127 četa partizanske straže.¹

Ukupno u završnoj ofenzivi za oslobodenje Jugoslavije, najviše za oslobodenje Hrvatske, bilo je iz Hrvatske angažirano oko 165.000 naoružanih boraca, od kojih se pod neposrednom komandom Glavnog štaba Hrvatske nalazilo oko 150.000 boraca, što je u stroju od 550.000 boraca, koliko je na kraju 1944. godine imala NOV i POJ, činilo oko trećinu cjelokupnog sastava oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije.²

Prema nepotpunom brojnomo stanju i sastavu jedinica pod komandom Glavnog štaba Hrvatske od 30. studenog 1944. godine,³ vidi se da je tada na teritoriji Hrvatske bilo angažirano u borbi s neprijateljem pet korpusa, 15 divizija, 54 brigade i 35 partizanskih odreda, ukupno 121.341 borac NOVH, od kojih je bilo 117.112 muškaraca i 4239 drugarica. Odnosno, da je bilo 3811 oficira, 6130 političkih radnika, 10.346 podoficira i 96.825 boraca. Po socijalnoj strukturi najviše je bilo seljaka — 78.613 ili 64,76 posto; zatim radnika 27.258 ili 22,50 posto, intelektualaca 2379 ili 1,95 posto, obrtnika 11.789 ili 9,71 posto, a ostalo se odnosi na »vojna lica«, policajce, žandare i ostale. Po nacionalnom sastavu najviše je Hrvata — 73.327 ili 60,40 posto, zatim Srba 34.753 ili 28,64 posto, pa Muslimana 3316 ili 2,75 posto, Jevreja 284 ili 0,25 posto a pod »ostalim« ima 9671 ili 7,96 posto, pri čemu se najviše njih nalazilo u 8. dalmatinskom korpusu (4318) a odnosilo se na Slovence, Crnogorce i druge koji su se nalazili u 3. prekomorskoj, 1. tenkovskoj i Artiljerijskoj brigadi. U taj broj ulaze i pripadnici jugoslavenskih narodnosti koji su živjeli na teritoriji Hrvatske, jer se tu nalazila u sastavu 12. slavonske divizije Čehoslovačka brigada »Jan Žižka«, zatim pripadnici mađarske, talijanske i njemačke narodnosti. Svakako da u te »ostale« ulaze i pripadnici stranih državljana koji su bili u sastavu naših jedinica, a najviše je bilo Talijana, građana Sovjetskog Saveza, zatim Poljaka, Francuza, Luksemburžana. Svi su se oni našli u zajedničkom stroju u borbi protiv zajedničkog neprijatelja.⁴

U to brojno stanje, socijalni i nacionalni sastav jedinica Glavnog štaba Hrvatske nisu uzeti u obzir 6. lička proleterska i 28. slavonska divizija, kao ni 13. proleterska brigada »Rade Končar«, koja je bila u sastavu 1.

¹ Ukupni podaci o brojnomo sastavu oružanih snaga Glavnog štaba Hrvatske u vrijeme završnih operacija za oslobodenje Jugoslavije i time i Hrvatske navedeni su prema knjizi *Nikole Anića* i dr. »Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije«, izd. Vojnoistorijski institut, Beograd 1982, str. 384—457 i 467—540.

² Ukupni broj pripadnika oružanih snaga pod komandom Glavnog štaba Hrvatske naveden je na osnovi pojedinačnog sastava korpusa, divizija i brigada, kao i drugih jedinica i ustanova Glavnog štaba Hrvatske, po *prilogu broj jedan*.

³ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu u Jugoslaviji (ubuduće: Zbornik), tom V, knjiga 35, str. 546—547.

⁴ Detaljniji pregled sastava i brojno stanja jedinica pod komandom Glavnog štaba Hrvatske 30. studenog 1944. godine daje se u prilogu br. 2, a rukovodećih kadrova GŠH i korpusa te divizija pod njegovom komandom u siječnju 1945. godine u prilogu br. 3.

proleterske divizije, i 2. dalmatinska NOU proleterska brigada koja se nalazila do početka siječnja 1945. u sastavu Primorske operativne grupe 2. udarnog korpusa u Crnoj Gori. Znači devet brigada bilo je na kraju 1944. godine van sastava Glavnog štaba Hrvatske.

Brojčano najveća i po udarnoj snazi najjača snaga koju je tada imao Glavni štab Hrvatske bio je 8. dalmatinski korpus sa 4 divizije — 9, 19, 20. i 26. ili 14 brigada, među kojima je i 1. tenkovska i Artiljerijska brigada, s ukupno 34.548 boraca, od kojih su 1298 drugarice (bez vojne pozadine). On je do 5. prosinca 1944. kada je završena kninska operacija iskazao pun uspjeh u borbama za konačno oslobođenje Dalmacije, a zatim je u mostarskoj operaciji potpuno porazio dvije protivničke divizije. Divizije 8. korpusa 1. ožujka 1945. činile su osnovnu snagu u formiranju jugoslavenske 4. armije.

Po brojnoj jačini drugi je bio 4. korpus, koji je imao tri divizije — 7, 8. i 34. i Unsku operativnu grupu, ukupno 11 brigada, odnosno 30.815 boraca, od kojih je 1138 drugarica. Korpus se nalazio u središnjem dijelu Hrvatske, na jednoj od najznačajnijih i najosjetljivijih operativnih prostorija, i iskalio se u značajnu vojnu silu sposobnu za vođenje napadnih i odbrambenih dejstava, koja je imala više od dvije godine borbenoga ratnog puta i veliko iskustvo u ratnoj vještini dejstva.

Šesti korpus imao je dvije divizije — 12. i 40, sa 7 brigada i 24.153 borca i rukovodioca, i on je sa 10. korpusom, sastavljenim od 32. i 33. divizije, sa 7 brigada i 14.144 borca i rukovodioca, činio snažnu operativnu grupaciju sjeverno od Save, na domaku Zagrebu i Osijeku i njegova su se borbeno dejstva u drugoj polovini 1944. i na početku 1945. karakterisala velikom i uspješnom ofenzivnošću, a borbe u istočnoj Slavoniji, naročito u Požeškoj kotlini, kao i u Podravini, dale su takve rezultate da je došlo do povezivanja na virovitičkom mostobranu s divizijama 12. vojvodanskog korpusa i 57. sovjetske armije 3. ukrajinskog fronta. Dugotrajne borbe trajale su sve do početka veljače 1945. godine. Na početku siječnja 1945. divizije 6. i 10. korpusa došle su pod operativnu potčinjenost jugoslavenske 3. armije.

Jedanaesti korpus imao je tri divizije — 13, 35. i 43. istarsku, ukupno devet brigada i 16.279 boraca i rukovodilaca, čija su dejstva na velikom operativnom području od južne Like do samog Trsta, imala veliko značenje u prvoj etapi završnih operacija za oslobođenje zemlje, a 1. ožujka 1945. ušao je u organski sastav jugoslavenske 4. armije.⁵

Tako planski usmjerenim rasporedom divizija i korpusa Glavnog štaba Hrvatske — duž obala Jadrana nedaleko od Dubrovnika i Mostara do Istre i Trsta, na sjeveru do rijeke Drave, na istoku do Vinkovaca i rijeke Une, a na zapadu do granica sa Slovenijom — bilo je moguće da Glavni štab Hrvatske najcjelishodnije vodi operacije u toku cijeloga višemjesečnog perioda za završno oslobođenje Hrvatske. Velika operativna grupacija Glavnog štaba Hrvatske, raspoređena na širokom prostoru, uključena je odmah u plan maršala Tita za oslobođenje zemlje i izvršila je pobjedonos-

⁵ Svi podaci za pojedine korpus uzeti su iz Zbornika, tom V, knj. 35. str. 546—547.

ni hod uz žestoke sudare s jakim neprijateljem, sve dok nije potpuno oslobođena Hrvatska i cijela Jugoslavija.⁶

Potkraj 1944. godine u borbi sa snagama koje je vodio Glavni štab Hrvatske bile su angažirane velike snage protivnika. Na teritoriji Hrvatske tada su se nalazili dijelovi njemačkih triju grupa armija — »E«, »F« i »C« i dijelovi — 2. oklopne armije, odnosno bila su četiri njemačka armijska korpusa — 15, 34, 69. i 97. u čijim se sastavima nalazilo 12 njemačkih divizija — 7. SS, 11. vazduhoplovno-poljska, 41. pješadijska, 117. i 188. lovačka, 237. i 264. pješadijska, 373. i 392. legionarska, divizija »Stefan« i 1. i 2. kozačka konjička divizija, kao i dvije borbene grupe »Fišer« i »Šulc«, ukupno oko 340.000 njemačkih vojnika. Na prolazu kroz Hrvatsku bile su još tri njemačke divizije: 1. brdska, 118. lovačka i 13. SS »Handžar« divizija, tako da je tada ukupno u Hrvatskoj bilo 15 njemačkih divizija, najviše što se tada nalazilo na jugoslavenskom ratištu.

Osim toga, na teritoriji Hrvatske u borbi protiv jedinica GŠH bilo je angažirano 12 ustaško-domobrinskih divizija osnovanih u studenom i prosincu 1944. godine, sa oko 150.000 vojnika, dok se šest ustaško-domobrinskih divizija nalazilo na teritoriji Bosne i Hercegovine. Na teritoriji Hrvatske do kraja prosinca 1944. bilo je još oko 4000 četnika iz Gacke doline i popa Đujića, koji su se prebacili u Istru a zatim u Slovensko primorje. Tako je u prosincu 1944. godine, u borbi protiv jedinica Glavnog štaba Hrvatske bilo angažirano 494.000 neprijateljskih vojnika, od kojih su 340.000 njemački vojnici, 150.000 ustaša i domobrana i 4000 četnika.⁷

U sukobu s takvim velikim neprijateljskim snagama Glavni štab Hrvatske angažirao je sve svoje operativne, partizanske i vojnopoziadske jedinice i ustanove, a na tim zadacima radile su i sve druge vojne i političke strukture i rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta. Veliki su bili problemi u rukovođenju i komandovanju s obzirom na veliko operativno rasprostiranje snaga, a to je utjecalo na sistem rukovođenja i komandovanja i na organski sastav Glavnog štaba Hrvatske. Još od početka 1943. godine, a naročito poslije kapitulacije Italije u rujnu 1943, Glavni štab Hrvatske bio je organizacijski potpuno razvijen sa svim odjeljenjima i odsjecima i iskusnim kadrovima koji su se nalazili u njemu. Istina, gledajući u cjelini, bilo je problema u stručnim kadrovima, zbog čega je pod komandom GŠH radilo više oficirskih škola, a slično se obučavalo u štabovima korpusa, divizijama i brigadama. U GŠH nalazila se saveznička vojna misija, a postojale su i u štabovima korpusa.

⁶ Da bi se potpunije vidjelo angažiranje oružanih snaga Glavnog štaba Hrvatske i njihov sastav po pojedinim regijama — u Dalmaciji, gdje je djelovao 8. korpus, u Lici, Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Istri gdje su operirale jedinice 11. korpusa, na Kordunu i Baniji gdje su bile divizije 4. korpusa, u Podravini i Slavoniji gdje su tada vodile žestoke borbe divizije 6. i 10. korpusa — u *prilogu broj tri* dani su potpuni podaci o sastavu jedinica i njihovim najvažnijim borbama na kraju 1944. i na početku 1945. godine.

⁷ Detaljan raspored, njihov sastav, brojno stanje — svih neprijateljskih oružanih snaga: njemačkih, ustaško-domobrinskih i četničkih, daje se u *prilogu broj četiri*. To je stanje neprijateljskih snaga na teritoriji Hrvatske potkraj 1944. godine.

Kvalitet oružanih snaga Glavnog štaba Hrvatske posebno je pitanje koje treba bar ukratko analizirati i po najvažnijim elementima. Već je istaknuto da su brigade i divizije Glavnog štaba Hrvatske imale veliko borbena iskustvo stečeno u dugotrajnim borbama koje su sada samo pretočile u ratnu vještinu završnog perioda rata, gdje su dominirale suvremene operacije s frontalnim oblikom borbenih dejstava; riječ je, dakle, o starijim brigadama i divizijama NOVJ.

Od 17 divizija Glavnog štaba Hrvatske koje su učestvovala u završnim operacijama za oslobođenje zemlje, četiri su divizije — 6. lička, 7. banijska, 8. kordunaška i 4. odnosno 12. slavonska — formirane 1942. godine i iza sebe već su imale više od dvije godine «ratničkog staža». Jedna je od njih — 6. lička divizija — dobila najviše priznanje od vrhovnog komandanta maršala Tita kada je 19. ožujka 1944. proglašena »proleterskom« (jedina koja je to visoko priznanje dobila u ratu) i ušla u sastav 1. proleterskog korpusa. — Sedam je divizija iz 1943. godine — 9. dalmatinska, 13. primorsko-goranska, 28. slavonska, 19, 20. i 26. dalmatinska, i 32. zagorska divizija, sa stažom dužim od godinu do godinu i po, a 5 je divizija iz prve polovine 1944 (33, i 34. hrvatska, 35. lička, 40. slavonska i 1. divizija KNOJ-a), dok je najmlađa bila 43. istarska divizija formirana potkraj kolovoza 1944. godine. Dvije su divizije iz Hrvatske — 7. banijska i 9. dalmatinska — učestvovala u bici na Neretvi, a 7. divizija u bici na Sutjesci, dok su 6. lička proleterska i 28. slavonska divizija učestvovala u oslobođenju Srbije i beogradskoj operaciji, a zatim u Sremu i istočnoj Bosni.⁸

Gotovo isti kvalitet dobit ćemo analizom narodnooslobodilačkih brigada Glavnog štaba Hrvatske, njihovim nastajanjem i historijom borbi koje su vodile. Od ukupno 64 brigade koje su učestvovala u završnim operacijama za oslobođenje zemlje — 18 brigada osnovano je 1942. godine. Od toga je osam brigada učestvovalo u bici na Neretvi, a ljudstvo tih brigada prošlo je i bitku na Sutjesci. Za velike herojske podvige šest je tih brigada proglašeno »proleterskim« — 1, 2. i 3. lička, 1. i 2. dalmatinska i 12. slavonska, dok je jedna brigada — 13. proleterska »Rade Končar« formirana kao proleterska. Devet je brigada iz Hrvatske odlikovao maršal Tito Ordenom narodnog heroja, i to: 7, 8. i 16. banijsku, 1, 2. i 3. dalmatinsku, 3. ličku, 13. proletersku »Rade Končar« i 12. slavonsku brigadu.

Iz 1943. godine je 21 narodnooslobodilačka brigada Glavnog štaba Hrvatske s borbenim iskustvom više od godine do godine i po dana, a 24 brigade formirane su 1944. i na početku 1945. godine od kojih je mali broj onih s iskustvom od nekoliko mjeseci.⁹

⁸ Ocjena kvaliteta divizija koje su se nalazile pod komandom Glavnog štaba Hrvatske navedena je prema knjizi N. Anića i dr. »Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije«, n. dj. str. 782–818.

⁹ Iz iste knjige, str. 706–719 navedena je i ocjena narodnooslobodilačkih brigada Glavnog štaba Hrvatske.

Osim toga, divizije i brigade Glavnog štaba Hrvatske kao i druge jedinice NOVJ karakteriše snažna udarna moć, manevarska sposobnost (bez obzira na to što su bili nemali problemi transporta) i vatrene mogućnosti jer su raspolagale suvremenim borbenim sredstvima i bile naoružane borbenom tehnikom koja je oteta od neprijatelja, a samo minimalni dio opreme bio je od savezničke pomoći. Nema ni jedne divizije koja se tada nalazila pod komandom Glavnog štaba Hrvatske koja je bila preoružana sovjetskom tehnikom, kao što je slučaj s nekim divizijama u 1, 2. i 3. armiji. Naime, brojno stanje i naoružanje svih divizija i korpusa GŠH nije bilo isto, što je bilo uslovljeno stratejskom koncepcijom upotrebe oružanih snaga u cjelini, kao i mjestom i ulogom koje su te jedinice imale u završnoj ofenzivi u sastavu Jugoslavenske armije. Brojčano su najveće i po vatrene mogućnostima najjače bile divizije 8. korpusa što je i razumljivo jer su se nalazile u zahvatu fronta i bile podešene za frontalna borbena dejstva. Tako, na primjer, 26. dalmatinska divizija mogla je u minuti izbaciti do 16 tona čelika i time se približila vatrene mogućnostima sovjetske pješadijske divizije koja je tada mogla izbaciti do 22 tone čelika u minuti. Sličnih su sposobnosti bile i ostale divizije Jugoslavenske armije koje su se nalazile u zahvatu stratejskog fronta, ali sve je zavisilo od raspoložive municije, koje je više nedostajalo onim divizijama što su imale savezničko naoružanje. Što se tiče divizija koje su se nalazile u pozadini fronta, a među njima je bio najveći broj onih koje su bile pod komandom GŠH, one nisu imale tolike vatrene mogućnosti jer su po stratejskoj koncepciji njihove upotrebe bile manjeg brojnog sastava. Tako je, npr., 8. kordunaška divizija mogla izbaciti u minuti 4,8 tona čelika, a 12. slavonska divizija 5,4 tone. Kasnije su one pojačale vatrenu moć čim su nastupili povoljniji uvjeti, kada su imale veće brojno stanje i više automatskog naoružanja.¹⁰

Zahvaljujući takvim vatrene mogućnostima divizija koje su činile jugoslavensku 4. armiju, ona je u ličko-primorskoj operaciji mogla da za 15 dana intezivnih borbenih dejstava baci na neprijatelja 868.032 artiljerijska, pješadijska i raketna zrna. Odnosno, na dan je bačeno po neprijatelju 57.909 zrna, mina i granata, odnosno na sat 2453 komada raznih zrna ili 41 zrno u minuti pod pretpostavkom da se borba vodila neprekidno, da-

¹⁰ Vatrene mogućnosti nekih divizija u sastavu Glavnog štaba Hrvatske, iz citirane knjige N. Anića, str. 488, bile bi ovakve:

Jedinice	Pješ. naoruž.	Art. naoruž.	PT naoruž.	PA naoruž.	Ukupno
26. NOU divizija	4.917	9.802	44	330	15.093
8. NOU divizija	1.167	3.117	520	—	4.804
12. NOU divizija	1.588	3.753	160	—	5.447

Iz pregleda se vidi da je 26. NOU divizija mogla izbaciti u minuti 15.095 kg čelika, dok je 8. NOU divizija mogla izbaciti 4804, a 12. NOU divizija 5447 kg čelika u minuti.

nju i noću.¹¹ Tolika snaga vatrenog udara po neprijatelju rijedak je slučaj u sličnoj napadnoj operaciji Jugoslavenske armije u završnoj ofenzivi oslobođenja zemlje. To je, uz ostalo, bio jedan od glavnih razloga zašto je njemački 15. brdski armijski korpus od 45.000 vojnika bio potpuno uništen u ličko-primorskoj operaciji, jer od cijelog korpusa ostalo je samo oko 5000 vojnika. Svi su ostali ili uništeni ili zarobljeni, a poginuo je i komandant 15. korpusa general Gustav Fehn i komandant 392. divizije general-lajtnant Johann Mickl u Senju. Sličnu je sudbinu doživio i 97. korpus.

Kada je riječ o kvalitetu oružanih snaga GŠH koje su učestvovala u završnim operacijama važno je naglasiti da su njih karakterisali, kao i ostale jedinice Jugoslavenske armije, visoki borbeni moral i politička svijest boraca i rukovodilaca, a to se najbolje dokazalo u njihovoj općoj sposobnosti da izvrše djelo oslobođenja zemlje.

Treba, međutim, imati u vidu da su oružane snage nove Jugoslavije, a time i Glavnog štaba Hrvatske, u tom periodu bile suočene s brojnim problemima i teškoćama, a bilo je i subjektivnih slabosti. Uzmimo samo probleme snabdijevanja velike vojske koja je na kraju rata imala 800.000 boraca u situaciji osiromašene, opljačkane i porušene zemlje. Evo, na primjer, samo jedan detalj iz snabdijevanja 4. armije u završnoj ofenzivi.

¹¹ Detaljan utrošak municije 4. armije u ličko-primorskoj operaciji izračunat je na osnovi ukupnog utroška municije u toj operaciji. Arhiv Vojnoistorijskog instituta (dalje Arhiv VII), k. 322, reg. br. 1-3. Detaljnije to izgleda ovako:

UTROŠAK MUNICIJE JEDINICA 4. ARMIJE U LIČKO-PRIMORSKOJ OPERACIJI

Vrsta municije	1. etapa	2. etapa	Ukupno	B a č e n o		
				na dan	sat	minutu
1. Topovskih granata raznih kalibara	6.210	10.135	16.348	1.090	46	1
Minobacačkih mina	2.095	10.940	13.035	863	37	0,6
Ukupno	8.305	21.075	29.383	2.000	84	1,5
2. Pješadijske municije za puške, mitraljeze i automate	200.000	622.343	822.343	54.823	2.285	38
3. Ostale municije za protivtenkovska i protivavionska oruđa i protivtenkovske rakete	5.301	12.614	17.915	1.185	42	0,9
Ukupno je utrošeno artiljerijske, pješadijske i raketne municije	213.606	656.032	868.032	57.909	2.463	41

Prema dogovoru između maršala Tita i vrhovnog komandanta savezničkih snaga u Sredozemlju feldmašala Aleksandera zapadni su saveznici imali snabdijevati 4. armiju, a to je oko 2000 tona mjesečno za 80.000 boraca, a trebalo je imati u vidu i prehranu ratnih zarobljenika. Aleksander je obećao milion obroka hrane, a nešto kasnije još 500 tona. Međutim, kada je 4. armija stigla na riječki front ta je saveznička pomoć uskraćena iz političkih razloga zbog Istre i Slovenskog primorja. Postoje dva Čerčilova dokumenta, jedan od 18. a drugi od 25. travnja u kojima se o tome govori. On je generalu Ismeju 25. travnja javio kako »smatra da je sada došlo vrijeme da se prekine sa pomoći koju smo mi do sada davali. Dobar izgovor trebalo bi naći[...]«¹² Bilo je to u vrijeme kada je 4. armija bila ušla u kritičnu točku snabdijevanja hranom. General Petar Drapšin 21. travnja obavijestio je Generalštab da raspolaže hranom samo do 25. travnja. Uto se maršal Tito vratio iz Sovjetskog Saveza i obavijestio je generala Drapšina da će mu hrana stići a on da produži s ofenzivom prema Soči. Iz Zemuna u Zemunik kod Zadra svakog dana je transportnim avionima prebacivano po 12 vagona hrane a prijem i dotur do komande pozadine 4. armije organizirao je GŠH. Zahvaljujući tome što je 4. armiji dotureno 2310 tona hrane uspjelo se prebroditi krizu i 4. armija ispunila je svoju historijsku zadaću — oslobodivši Istru i Slovensko primorje.¹³ Nešto slično dogodilo se 4. armiji i u podršci savezničkog ratnog brodovlja u desantnim operacijama u Kvarnerskom arhipelagu i na istočnoj obali Istre, gdje je otkazana svaka pomoć saveznika. Nije bolje bilo ni s vazduhoplovnom podrškom saveznika kada smo vodili najkrvavije borbe na Klani i oko Ilirske Bistrice. Druge naše divizije, naročito one iz 1. armije, imale su velike probleme u snabdijevanju municijom, a tenkovi 2. brigade u gorivu i ljetnom mazivu, dok je nedostajalo pontonskih sredstava kod 1. i 3. armije u forsiranju Save kod Brčkog i Drave kod Valpova, kao i kod 2. armije koja je morala savladati niz uzastopnih vodenih prepreka od istočne Bosne sve do Zagreba i Celja. Koalicioni ratovi uvijek su nosili sa sobom i brojne probleme, pa od toga nije bio imun ni naš narodnooslobodilački rat.

II

Značajne promjene u strukturi rukovođenja i komandovanja oružanim snagama na teritoriji Hrvatske nastupile su u vrijeme kada se NOVJ počela reorganizirati u Jugoslavensku armiju, kada su 1. siječnja 1945. formirane 1. 2. i 3. armija, a 2. ožujka i 4. jugoslavenska armija. Prema općoj zamisli vrhovnog komandovanja formiranjem armija trebalo je postepeno da se ukine korpusna vojna organizacija, a divizije koje su bile pod komandom glavnih štabova Hrvatske i Slovenije ulazile su u sastav armija prema svom nastupanju na frontu.

¹² Depeša Vinstona Čerčila od 25. travnja 1945. upućena generala Ismeju, PORO, F. O. 371/48813.

¹³ Detaljnije o tome vidi u članku N. Anić »Snabdjevanje jugoslavenske Četvrte armije u ofanzivi u proljeće 1945. godine«, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 3/1983, str. 122—127.

Kada je 1. siječnja 1945. naredbom vrhovnog komandanta maršala J. B. Tita formirana 3. jugoslavenska armija pod operativnu komandu su joj stavljene 6. slavonski i 10. zagrebački korpus. U početku je bilo nekih nejasnoća oko toga šta je to »operativna potčinjenost«, pa je komandant GŠH general-lajtnant Ivan Gošnjak 3. siječnja javio Vrhovnom štabu: »Molimo objašnjenje da li 6. i 10. korpus ostaju vezani za nas u organizacijskom, personalnom i nastavnom pogledu ili sve to prelazi na 3. armiju.«¹⁴ Tek 31. siječnja GŠH dobio je iz Vrhovnog štaba depešu u kojoj stoji: »VI i X korpus spadaju od sada pod komandu 3. armije i u organizacijskom pogledu[...]«¹⁵ Ovakav stav Vrhovnog štaba bio je uslovljen potrebom da se objedine borbena dejstva u operativnoj zoni 3. armije, bez obzira jesu li ti korpusi bili u zahvatu fronta ili u neprijateljskoj pozadini. Time su ispod neposrednog komandovanja GŠH izišli štabovi 6. i 10. korpusa ali je i dalje GŠH komandovao i rukovodio korpusnim vojnim oblastima 6. i 10. korpusa, jer je Vrhovni štab javio: »Naredite da se odmah odvoje komande tih korpusnih oblasti od štaba korpusa (misli na 6. i 10. korpus, nap. N. A.) i da počnu dejstvovati samostalno pod vašom kontrolom[...]«¹⁶

Formiranjem jugoslavenske 4. armije njenu okosnicu činile su divizije dalmatinskog 8. korpusa — 9, 19, 20. i 26. divizija sa 1. tenkovskom, Artiljerijskom i Inženjerskom brigadom. U sastav 4. armije ušao je i 11. korpus sa 13, 35. i 43. divizijom. U depeši maršala Tita upućenoj GŠH 1. ožujka 1945. stoji: »Formirana je IV armija u čiji sastav ulaze VIII, XI i VII korpus. Za komandanta armije postavljen je general-major Petar Drapšin, za komesara Boško Šiljegović, a za načelnika štaba Pavle Jakšić. General Drapšin je dobio direktive za svoj rad. Pomozite mu u organizaciji štaba i rješavanju drugih problema. Ova armija će biti pod našom neposrednom komandom. Tito, 1. III 1945.«¹⁷

Tim se iz sastava snaga koje su do tada bile pod komandom GŠH izuzimlje sedam divizija 8. i 11. korpusa. Tada se potpuno ugasio štab 8. dalmatinskog korpusa jer je činio najveći dio kadrova novoformiranog štaba 4. armije, dok je štab 11. korpusa, sada potpuno potčinjen štabu 4. armije, funkcionirao sve do 23. travnja, kada su njegove 13. i 43. divizija ušle pod neposrednu komandu štaba 4. armije, dok je 35. divizija rasformirana 2. travnja 1945. godine.

Formiranjem 4. armije 1. odnosno 2. ožujka 1945, a pošto su od 1. siječnja 6. slavonski i 10. zagrebački ušli u »organizacijsku potčinjenost« 3. armije — Glavni štab Hrvatske sada je od operativnih jedinica komandovao samo štabom 4. korpusa koji ima 7, 8. i 34. diviziju, kao i samostalnim jedinicama koje su se nalazile oko GŠH. Pošto je ostao samo s tim operativnim snagama komandant GŠH general-lajtnant Ivan Gošnjak iz Zadra je javio 9. ožujka maršalu Titu, u skladu s njegovom direktivom od 1. ožujka — »pomozite Drapšinu u organizaciji štaba i rješavanju drugih problema« — da je poduzeto sve da se pomogne štabu 4. armije,

¹⁴ Arhiv Vojnoistorijskog instituta, R. 119/4, reg. br. 1-1/2.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

da je dio kadrova iz GŠH prešao u sastav Štaba 4. armije na čelu s načelnikom Štaba general-majorom Pavlom Jakšićem i da se »time gase operativne funkcije Glavnog štaba Hrvatske«.¹⁸

Naime, 9. ožujka 1945. vrhovni komandant maršal J. B. Tito poslao je GŠH posebno naređenje u vezi s njegovim daljnjim funkcijama i tu se kaže: »Glavnom štabu Hrvatske. Glavni štab ostaje na teritoriji Hrvatske kao vojno-teritorijalna komanda i operativno rukovodstvo za one jedinice koje su pod neposrednom vašom komandom. Glavni štab koordinira operacije svojih jedinica sa operativnim snagama — armijama, koje operišu sjeverno i južno od Save. Vaš štab rukovodiće svim poslovima oko materijalnog obezbeđenja svih operacija koje se izvode na vašem području. Vašem štabu pripadaju svi poslovi oko mobilizacije, popune, regrutovanja i bezbednosti na teritoriji Hrvatske. Vi možete izvesnim kadrovima pojačati Četvrtu i Treću armiju ali tako da se vaš aparat za komandovanje, upravu i administraciju suviše ne oslabi[. . .].«¹⁹

Glavni štab Hrvatske u vezi s tim dostavio je Generalštabu Jugoslavenske armije 9. ožujka 1945. izvještaj depešom ovoga sadržaja: »Obzirom da pod našim rukovodstvom ostaje samo IV korpus to smo rasformirali operativni dio štaba radi efikasnije pomoći armiji, a iz pojedinih odeljenja ostavili smo referenta za najnužnije poslove. U koliko bi armijama još trebalo ukazati moguću pomoć[. . .].«²⁰

Tako je formiranjem 4. armije Glavni štab Hrvatske ostao samo kao vojno-teritorijalna komanda, ali i operativno rukovodstvo za jedinice 4. korpusa kojim je komandovao do kraja travnja 1945. kada su i njegove divizije ušle u sastav 4. armije zajedno sa Štabom 4. korpusa.

Ni jedinice Štaba 4. korpusa nisu ostale do kraja rata pod komandom GŠH. U toku ličko-primorske operacije GŠH naredio je komandantu 4. korpusa potpukovniku Milošu Šumonji da sadejstvuje s divizijama 4. armije naročito u borbama za oslobođenje Bihaća. Sadejstvo divizija 4. armije i 4. korpusa ne samo u ličko-primorskoj operaciji nego i kasnije klasičan je primjer vrlo uspješnog surađivanja dviju visokih komandi Jugoslavenske armije u završnoj ofenzivi. Divizije 4. korpusa stalno su osiguravale desni bok i krilo snaga 4. armije u njihovoj ofenzivi prema Soči. Kada se pokazala operativna potreba da se još više ojačaju snage 4. armije, vrhovni komandant maršal Tito je potkraj travnja naredio Glavnom štabu Hrvatske da pošalje najprije 8. kordunašku, a zatim 7. banijsku i Štab 4. korpusa u Slovensko primorje, prema Ilirskoj Bistrici, gdje se vodila odlučujuća bitka s okruženim njemačkim 97. korpusom. Bila je to pravilna odluka maršala Tita i pokazala se svrsishodnom, jer su te divizije zajedno sa Štabom 4. korpusa, Artiljerijskom korpusnom brigadom i tenkovima, stigle u pravo vrijeme i pojačale snage oko okruženog 97. korpusa i prisilile ga na bezuvjetnu kapitulaciju.

Tada je Glavnom štabu Hrvatske ostala od operativnih jedinica samo 34. divizija, ali i ona ne zadugo, jer je ušla pod komandu Štaba Karlovačke

¹⁸ Zbornik, II, 15, str. 241.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

grupe divizija za izvođenje karlovačke operacije, kojom je upravljao Štab jugoslavenske 2. armije.

Istina, bilo je i nekih promjena u komandovanju korpusima koji su ranije pripadali GŠH, riječ je o 10. zagrebačkom korpusu. On je od 1. siječnja 1945. bio u sastavu i pod komandom 3. armije. Međutim, Generalštab je 24. ožujka 1943. naredio Štabu 3. armije: »III armiji. Deseti korpus izlazi iz vašeg sastava. Njega od danas u sastav i pod komandu Glavnog štaba Hrvatske. Šesti korpus i dalje ostaje u Vašem sastavu. Izvestite o ovome Glavni štab Hrvatske. 24. ožujka 1945. godine[...]«²¹ Od sada, prema tome, GŠH komanduje 10. korpusom. To se vidi i iz depeše koju je Generalštab JA 4. travnja 1945. poslao GŠH u kojoj stoji: »Šesti korpus mora hitno kretati na nove zadatke prema Sremu. Stoga naredite Desetom korpusu da odmah smijeni dijelove 6. korpusa i preuzme na sebe obezbeđenje našeg slobodnog teritorija oko Daruvara, da bi 6. korpus mogao odmah kretati na novi zadatak[...]«²² Međutim, 10. je korpus, prema naređenju Generalštaba od 9. travnja, već bio predviđen da uđe u sastav 3. armije, jer se tu kaže: »Kada otpočne gonjenje neprijatelja X korpus će se staviti pod komandu III armije[...]«²³ Deseti korpus je 16. travnja izuzet ispod komande GŠH i stavljen u sastav 3. armije.²⁴

Međutim, za cijelo vrijeme završne ofenzive Jugoslavenske armije Glavni štab Hrvatske imao je pod svojom komandom pet korpusnih vojnih oblasti, koje su sada počele mijenjati naziv, kao »Vojna oblast za Slavoniju« ili »Vojna oblast za Dalmaciju«. U sastavu tih 5 vojnih oblasti bila su 33 vojna područja, 4 komande grada, 97 komandi mjesta i 126 četa partizanske vojske, ukupno oko 35.000 boraca.²⁵ Njihov je zadatak bio da organiziraju snabdijevanje operativnih jedinica, da se staraju o sanitetskom zbrinjavanju i osiguranju oslobođene teritorije, značajni zadaci u završnoj ofenzivi Jugoslavenske armije.

Promjenom naziva Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, što je izvršeno po Titovoj naredbi 1. ožujka 1945. u Jugoslavensku armiju, došlo je i do promjene naziva kod Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske u Glavni štab Jugoslavenske armije za Hrvatsku. Na kraju rata ostala su samo dva štaba korpusa — 4. i 10. koji su prestali da funkcioniraju nakon oslobođenja Hrvatske. Glavni štab Jugoslavenske armije za Hrvatsku rasformiran je poslije rata, kada je dio kadrova Glavnog štaba Hrvatske ušao u sastav Štaba 2. armije. U svibnju 1945. dotadašnji komandant Glavnog štaba Hrvatske general-lajtnant Ivan Gošnjak postavljen je za komandanta 2. armije koju je do tada vodio general-lajtnant Koča Popović, a sjedište je bilo u Zagrebu. Tim je završen ratni period Glavnog štaba Hrvatske, a sve njegove divizije, osim 35. ličke koja je rasformirana na početku travnja, vodile su borbe s neprijateljem sve dok nije potpuno oslobođena Hrvatska i Jugoslavija, čime su dale velik doprinos općoj pobjedi i oslobođenju zemlje.

²¹ Isto, str. 277.

²² Isto, str. 294.

²³ Isto, str. 341.

²⁴ Arhiv VII, k. 31, reg. br. 162.

²⁵ Zbornik, tom V, knj. 37, str. 321.

III

Polazeći od toga da razmatram završni period narodnooslobodilačkog rata i tadašnje stanje oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta u Hrvatskoj, zgodna je prilika da sumiram opće podatke o vojnim snagama u Hrvatskoj koje je, po Titovim uputama i uz punu njegovu pomoć i pomoć Vrhovnog štaba NOV i POJ, organizirala Komunistička partija Hrvatske i Glavni štab NOV i PO Hrvatske od ustaničkih dana 1941. do pobjedonosnog završetka rata — 15. svibnja 1945. godine.

Samo u ustaničkoj 1941. godini na teritoriji Hrvatske formirano je i ratovalo 150 partizanskih odreda i 18 samostalnih partizanskih bataljona, kao i deseci borbenih, udarnih, partizanskih i diverzantskih grupa i jedinica.

U 1942. godini oružane snage narodnooslobodilačkog pokreta Hrvatske dobile su svoje prve operativne i vojnopozadinske jedinice i ustanove. Formirano je pet operativnih zona, odnosno štab jednog korpusa, kao i 18 narodnooslobodilačkih udarnih brigada i prve četiri divizije NOVJ. Zatim je osnovano 25 partizanskih odreda, 43 samostalna partizanska, omladinska i proleterska bataljona, a na Jadranu funkcionira partizanska mornarica sa Sekcijom za ratnu mornaricu pri Štabu 4. operativne zone Hrvatske za Dalmaciju, a zatim i Prvi mornarički partizanski odred.

U 1943. godini učinjen je velik korak dalje u vojnom organizovanju i podizanju kvaliteta oružanih snaga NOP u Hrvatskoj. Osnivaju se nove operativne, partizanske i vojnopozadinske jedinice i ustanove. Osnovana su dva nova štaba korpusa, 7 divizija, 26 brigada, i 50 partizanskih odreda, a na Jadranu osnovana je Mornarica NOVJ i prve vazduhoplovne jedinice, dok i dalje neprekidno egzistiraju i stvaraju se novi borbeni, udarni, partizanski i diverzantski odredi i grupe, u koje se, naročito u gradovima, sve više uključuje omladina i drugi slojevi društva.

Godina 1944. označila je kvalitativno i kvantitativno dalje narastanje oružanih snaga u Hrvatskoj, kao uostalom i u drugim krajevima Jugoslavije. Osnovana su još dva nova štaba korpusa, šest divizija, među kojima je jedna knojevaska, 22 brigade i 26 partizanskih odreda, kao i ostale jedinice rodova i službi, organi vojnopozadinske vlasti koji su potpuno prekrili teritoriju Hrvatske.

U posljednjoj ratnoj 1945. godini osnovana je na teritoriji Hrvatske jugoslavenska 4. armija i zatim još četiri nove brigade i dva samostalna specijalizirana puka. Od 1. ožujka Mornarica NOVJ preimenovana je u Jugoslavensku mornaricu, koja je na kraju rata imala devet bataljona mornaričke pješadije, 44 baterije topova, flotilu od 9 naoružanih brodova, 10 flotila patrolnih čamaca, desantnu flotilu i transportni plovni park sa oko 130 pomoćnih brodova, ukupno oko 15.000 mornara i oficira.

Na teritoriji Hrvatske ukupno je u toku narodnooslobodilačkog rata, od početka ustanka, od prvog Sisačkog partizanskog odreda, do kraja rata — 15. svibnja 1945. godine, osnovano:

- jedna armija,
- pet korpusa,

- 17 divizija (od kojih je jedna proglašena proleterskom),
- 70 narodnooslobodilačkih udarnih brigada (od kojih je 7 proleterskih),
- 2 specijalizirana puka (jedan veze i jedan saobraćajni),
- 251 partizanski odred,
- Mornarica NOVJ,
- 5 korpusnih vojnih oblasti, 33 vojna područja, 4 komande grada, 97 komandi mjesta i 126 četa partizanske straže,
- deseci samostalnih partizanskih, proleterskih, omladinskih, udarnih bataljona, artiljerijskih diviziona, inženjerijskih i pontonirskih bataljona, bataljona veza, tenkovskih, intendantskih i diverzantskih jedinica i drugih snaga vojne sile narodnooslobodilačkog pokreta.²⁶

Tolike oružane snage koje su organizirali Komunistička partija Hrvatske i Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske nije nikada imao u svojoj povijesti narod Hrvatske. To je, uz ostalo, i zajednički s ostalim oružanim snagama nove Jugoslavije, bila garancija uspješnog završetka narodnooslobodilačkog rata, socijalističke revolucije i oslobođenja Hrvatske od kojih nas dijeli točno 40 godina.

²⁶ Zbirni podaci o oružanim snagama NOP-a u Hrvatskoj 1941—1945. navedeni su prema knjizi N. Anića, Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije«, a pregled po godinama dan je u prilogu broj pet.

Prilog broj 1.

JEDINICE NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE HRVATSKE
POTKRAJ 1944. I NA POČETKU 1945. GODINE*Glavni štab NOV i PO Hrvatske,*

komandant general-lajtnant Ivan Gošnjak a politički komesar Rade Žigić.
Sastav: 4, 6, 8, 10. i 11. korpus.

Samostalne jedinice: Prateći bataljon, Auto bataljon, Grupa diverzantskih odreda (1, 2, i 3. diverzantski ored) i radna četa (AVII, k. 118, br. reg. 4/2).
Ukupno 923 borca i rukovodioca 30. XI 1944 (Zbornik, V/35, str. 546—547).

Četvrti korpus, sastava:

— 7. divizija NOVJ, sastava: 1, 2. i 3. brigada i Banijski partizanski odred, oko 6000 boraca,

— 8. divizija NOVJ, sastava: 1, 2. i 3. brigada, oko 5500 boraca,

— 34. divizija NOVJ, sastava: Brigada »Franjo Oguinac Seljo«, Karlovačka i Žumberačka brigada i Karlovački, Samoborsko-jaskanski i Turopoljsko-posavski partizanski odred. Oko 5500 boraca.

Ukupno 3 divizije, 11 brigada i 4 partizanska odreda. Oko 30.815 boraca (stanje 30. XI 1944). Pod operativnom komandom 4. korpusa bila je *Unska operativna grupa*, sastava 1. i 2. muslimanska brigada, 2234 borca i rukovodioca, koja je operisala u Cazinskoj krajini, a povremeno na Kordunu i Baniji.

Šesti korpus, sastava:

— 12. slavonska divizija NOVJ, sastava: 12. slavonska proleTERSka, 4. brigada, Osječka brigada i Čehoslovačka brigada »Jan Žižka«, 6500 boraca.

— 40. divizija, sastava: 18. slavonska, Omladinska brigada »Joža Vlahović« i Virovitička brigada. Oko 6300 boraca.

Ukupno: 2 divizije, 7 brigada i tri partizanska odreda. Naime, pod komandom 6. korpusa bili su neposredno Prvi slavonski partizanski odred i Istočna grupa partizanskih odreda sastavljena od Diljskog i Požeškog partizanskog odreda. Ukupno 24.163 borca (stanje 30. XI 1944).

Osmi korpus, sastava:

— 9. divizija NOVJ, sastava: 2. dalmatinska proleTERSka brigada od 5. 1. 1945. godine, 3, 4. i 13. dalmatinska brigada, oko 6000 boraca.

— 19. divizija NOVJ, sastava: 5, 6. i 14. dalmatinska brigada, oko 8000 boraca.

— 20. divizija NOVJ, sastava: 8, 9. i 10. dalmatinska brigada i Vrlički partizanski odred, oko 8000 boraca.

— 26. dalmatinska divizija, sastava: 1. dalmatinska proleTERSka, 11. i 12. dalmatinska i 3. prekomorska brigada. Oko 10.000 boraca.

Samostalne jedinice: 1. tenkowska, Artiljerijska i Inženjerijska brigada i druge. Oko 4000 boraca.

Ukupno u 8. korpusu: 4. divizije, 17 brigada i jedan partizanski odred. Oko 40.000 boraca i rukovodilaca, ili 34.548, stanje 30. XI 1944 (bez vojne oblasti).

Deseti korpus, sastava:

— 32. divizija NOVJ, sastava: Brigada »Braće Radić«, Brigada »Matija Gubec« i Brigada »Pavlek Mihovil - Miškina«. Oko 3500 boraca.

— 33. divizija, sastava: 1. i 2. moslavačka i 3. brigada »Nikola Demonja«. Oko 4000 boraca.

— Istočna grupa partizanskih odreda 10. korpusa sastava: Moslavački i Posavski partizanski odred. Oko 1000 boraca.

— Zapadna grupa partizanskih odreda 10. korpusa, sastava: Zagrebački, Zagorski i Kalnički partizanski odred i 1. zagorska NO brigada. Oko 2000 boraca.

Ukupno u 10. korpusu: 2 divizije, 7 brigada i 5 partizanskih odreda. Oko 10.500 boraca i rukovodilaca ili 14.144 sa vojnom oblasti (stanje 30. XI 1944).

Jedanaesti korpus, sastava:

— 13. divizija, sastava: 1, 2. i 3. brigada i Prvi primorsko-goranski partizanski odred. Oko 4500 boraca.

— 35. divizija, sastava: 1. i 2. lička brigada i 7. dalmatinska brigada. Oko 3500 boraca.

— 43. divizija, sastava 1. istarska brigada »Vladimir Gortan«, 2. i 3. istarska brigada i Grupa istarskih partizanskih odreda (Prvi istarski PO »Učka« i 2. istarski PO »Pula«). Oko 3000 boraca.

Ukupno: 3 divizije, 9 brigada i 3 partizanska odreda. Oko 11.000 boraca, ili 16.279 sa vojnom oblasti (stanje 30. XI 1944).

Grupa diverzantskih odreda NOV i PO Hrvatske (AVII, k. 121, reg. br. 2-2):

— 1. diverzantski odred NOV i POH, djeluje na operativnom području 6. slavonskog korpusa, sastava 2 bataljona, oko 300 boraca.

— 2. diverzantski odred, djeluje na operativnom području 4. korpusa, sastava 2. bataljona, oko 300 boraca.

— 3. diverzantski partizanski odred, djeluje na operativnom području 10. zagrebačkog korpusa, dva bataljona, oko 300 boraca.

Njima rukovodi Štab Grupe diverzantskih odreda pri Glavnom štabu Hrvatske. Komandant pukovnik Ivan Hariš.

Oko 1200 boraca.

Ukupno je Glavni štab Hrvatske, potkraj 1944. i na početku 1945. godine imao: 5 korpusa, 14 divizija, 49 brigada, 16 partizanskih odreda.

U operativnim, partizanskim i diverzantskim jedinicama ima 95.700 boraca i rukovodilaca. Ako se tome doda brojno stanje GŠH i samostalnih jedinica — oko 4000 ljudi — onda bi moglo biti oko 100.000 boraca i rukovodilaca.

KNOJ-ovske jedinice na teritoriji Hrvatske, pod komandom Korpusa narodne odbrane, sastav:

— Prva (hrvatska) divizija narodne odbrane. U svom sastavu imala je potkraj 1944. godine 1, 2, 3, 4. i 5. brigadu narodne odbrane. Oko 3500 boraca i rukovodilaca.

Partizanske jedinice na teritoriji Hrvatske potkraj 1944. godine:

— Istočna grupa partizanskih odreda 6. korpusa NOVJ, sastav: Diljski i Požeški partizanski odred.

— Istočna grupa partizanskih odreda 10. korpusa NOVJ, sastav: Moslavački i Posavski partizanski odred.

— Zapadna grupa partizanskih odreda 10. korpusa NOVJ, sastava: Zagrebački, Zagorski i Kašnički partizanski odred i 1. zagorska narodnooslobodilačka brigada.

— Grupa partizanskih odreda za Istru; sastav: 1. partizanski odred »Učka« i 2. partizanski odred »Pula«.

Partizanski odredi u sastavu divizija

— Banijski partizanski odred pri 7. diviziji,

— Karlovački partizanski odred u sastavu 34. divizije,

— Samoborsko-jaskanski PO u sastavu 34. divizije,

— Turopoljsko-posavski PO u sastavu 34. divizije,

— Prvi slavonski PO pod neposrednom komandom 6. korpusa NOVJ,

— Vrlički PO u sastavu 20. divizije NOVJ,

— Prvi primorsko-goranski PO u sastavu 13. divizije NOVJ.

Ukupno je na teritoriji Hrvatske tada bilo 16 partizanskih odreda i 4 grupe partizanskih odreda.

VOJNO-POZADINSKI ORGANI NA TERITORIJI HRVATSKE POTKRAJ 1944.
I NA POČETKU 1945. GODINE

1. Komanda vojne oblast 4. korpusa NOVJ, sastav:

— Banijsko vojno područje, 5 komandi mjesta i 7 partizanskih stražarskih četa, brojno stanje 1753 (Zbornik, tom V, knj. 37, str. 275—282).

— Bihaćko vojno područje, 3 komande mjesta, 6 četa partizanske straže, brojno stanje oko 1000 boraca.

— 1. kordunaško vojno područje, dvije komande mjesta, 6 četa partizanske straže, brojno stanje 1316 boraca. Isti izvor.

— 2. kordunaško vojno područje, dvije komande mjesta, 6 četa partizanske straže, brojno stanje 1172.

— Turapoljsko-pokupsko vojno područje, 3 komande mjesta, 6 četa partizanske straže, brojno stanje 1200 boraca.

— Žumberačko vojno područje, 2 komande mjesta, 5 četa partizanske straže, brojno stanje 850 boraca.

— Karlovačko vojno područje, jedna komanda mjesta, 5 četa partizanske straže, brojno stanje oko 600 boraca.

Ukupno Komanda vojne oblasti imala je 7 komandi područja, 18 komandi mjesta i 41 četu partizanske straže. Oko 8000 boraca. Izvor: Zbornik, t. V, knj. 37, str. 275—282 i str. 394—395.

2. Komanda vojne oblasti 6. korpusa, sastav:

— Novogradiško vojno područje, 3 komande mjesta, 7 četa partizanske straže, oko 1650 boraca.

— Slatinsko vojno područje, 3 komande mjesta, 4 čete partizanske straže, ukupno 1600 boraca.

— Brodsko vojno područje, dvije komande mjesta, 2 čete partizanske straže, ukupno 1100 boraca.

— Virovitičko vojno područje, 3 komande mjesta, 11 četa partizanske straže, oko 3000 boraca.

— Požeško vojno područje, tri komande mjesta, 6 četa partizanske straže, oko 1800 boraca.

— Osječko vojno područje, jedna komanda mjesta, 2 čete partizanske straže, oko 730 boraca.

Ukupno: 6 vojnih područja, 15 komandi mjesta, 34 čete partizanske straže. Oko 10.000 boraca (ili tačno 9880). Izvor: Zbornik, t. V, knj. 37, str. 526, t. V, knj. 36, str. 287 i tom IX, knj. 8, str. 416.

3. Komanda vojne oblasti 8. korpusa, sastav:

— Kninsko vojno područje, 3 komande mjesta, 2 čete partizanske straže, oko 1000 boraca.

— Zadarsko vojno područje, 2 komande mjesta, jedna četa partizanske straže, oko 1100 boraca.

— Šibensko vojno područje, jedna komanda mjesta, 1 četa partizanske straže, oko 800 boraca.

— Srednjedalmatinsko vojno područje, 3 komande mjesta, 2 čete partizanske straže, oko 800 boraca.

— Biokovsko-neretvansko vojno područje, 3 komande mjesta, 2 čete partizanske straže, oko 1000 boraca.

— Dubrovačko vojno područje, 2 komande mjesta, jedna četa partizanske straže, oko 900 boraca.

— Srednjedalmatinsko otočko vojno područje, 3 komande mjesta, 2 čete partizanske straže, oko 1110 boraca.

Pod neposrednom komandom Vojne oblasti 8. korpusa bile su komande grada: Zadar, Šibenik, Split i Dubrovnik. Oko 500 ljudi.

Ukupno: 7 komandi područja, 4 komande grada, 17 komandi mjesta i 11 četa partizanske straže. Oko 7200 boraca i rukovodilaca. Izvor: Zbornik, t. V, knj. 37, str. 32—36, 116—120.

4. Komanda vojne oblasti 10. korpusa NOVJ, sastav:

— Moslavačko vojno područje, 5 komandi mjesta, 5 četa partizanske straže, oko 1200 boraca.

— Bjelovarsko vojno područje, 4 komande mjesta, 3 čete partizanske straže, oko 1100 boraca.

— Kalničko vojno područje, 6 komandi mjesta, 5 četa partizanske straže, oko 1500 boraca.

— Zagorsko vojno područje, 5 komandi mjesta, 5 četa partizanske straže, oko 1500 boraca.

— Posavsko vojno područje. Privremeno nije djelovalo prvih dana januara 1945. godine, nego kasnije u februaru i martu 1945. godine.

Ukupno: 5 komandi vojnih područja, 20 komandi mjesta, 18 četa partizanske straže. Oko 5300 boraca i rukovodilaca. Izvor: AVII, k. 16/IV, reg. br. 17/4. Zbornik, t. V, knj. 37, str. 39—40.

5. Komanda vojne oblasti 11. korpusa NOVJ, sastav:

— Prvo ličko vojno područje, 2 komande mjesta, 1 četa partizanske straže, oko 900 boraca.

— Drugo ličko vojno područje, 5 komandi mjesta, 4 čete partizanske straže, oko 1050 boraca.

— Goransko vojno područje, 4 komande mjesta, 4 čete partizanske straže, oko 1200 boraca.

— Primorsko vojno područje, 4 komande mjesta, 2 čete partizanske straže, oko 500 boraca.

— Kvarnersko vojno područje, 3 komande mjesta, 3 čete partizanske straže, oko 500 boraca.

— Riječko vojno područje, tri komande mjesta, dvije čete partizanske straže, oko 300 boraca.

— Pulska vojno područje, 3 komande mjesta, 3 čete partizanske straže, oko 250 boraca.

— Porečko vojno područje, 3 komande mjesta, 3 čete partizanske straže, oko 350 boraca.

Ukupno: 8 komandi područja, 27 komandi mjesta, 22 čete partizanske straže. Oko 5050 boraca i rukovodilaca. Izvor: AVII, k. 569, reg. br. 21/7; k. 1907-1, reg. br. 12/2 i 1/2. Zbornik, t. V, knj. 37, str. 321.

6. — Na teritoriji Hrvatske bilo je potkraj 1944. i na početku 1945. godine ukupno: pet komandi vojnih oblasti, 33 vojna područja, 4 komande grada, 97 komandi mjesta i 126 četa partizanske straže. Odnosno ukupno 35.550 boraca i rukovodilaca.

STANJE I RASPORED MORNARICE NOVJ NA TERITORIJI HRVATSKE
POTKRAJ 1944. I NA POČETKU 1945. GODINE

Potkraj decembra 1944. godine Štab Mornarice NOVJ odlučio je da reorganizuje svoje jedinice shodno vojno-političkoj situaciji na jadranskoj obali i predstojećim pripremama za završnu ofenzivu oslobođenja Jugoslavije. Naime, oslobođenjem Knina 3. decembra 1944. godine definitivno je oslobođena Dalmacija i cio naš jadranski obalski pojas sve do Paga koji su držali Nijemci. Štab Mornarice NOVJ s Visa prebacio se u Split. Trebalo je sada provesti reorganizaciju Mornarice NOVJ prema potrebama završne ofenzive za oslobođenje ostalog dijela naše jadranske obale.

Težište napora trebalo je usmjeriti, s osloncem na sjevernu Dalmaciju, prema Hrvatskom primorju, Kvarnerskom zaljevu i Istri. Shodno tome, Zadar je pretvoren u operacijsku bazu, gdje je smješten štab Drugog pomorskog obalskog sektora, a štab Trećeg pomorsko-obalskog sektora prešao je u Šibenik. Štab Petog pomorsko-obalskog sektora prešao je iz Dubrovnika u Tivat, a Štab Četvrtog obalskog sektora bio je u Splitu, samo je sada izgubio svoju raniju namjenu. Na njemu je prije bilo težište borbenih dejstava radi čega je imao najjači sastav.

Preorijentacija upotrebe mornaričkih jedinica NOVJ izvršena je odmah poslije oslobođenja Splita i Zadra, na početku novembra 1944. godine. Tada su na otoku Ištu formirani Kvarnerski pomorski sastav Mornarice NOVJ i Kvarnerski odred mornaričke pješadije Mornarice NOVJ.

Kvarnerski pomorski sastav Mornarice NOVJ, osnovan 9. XI 1944. godine na Ištu, nastao je od najjačih brodova pomorskih obalskih sektora sa zadatkom da napada neprijateljski saobraćaj u Kvarneru, održava vezu s Hrvatskim primorjem i Istrom, štiti sopstveni saobraćaj i učestvuje u napadima na obalu. Po potrebi, sadejstvovao je sa savezničkim pomorskim snagama.

Kvarnerski pomorski sastav imao je pet flotila:

— Prva flotila bila je sastavljena od naoružanih brodova: NB-3, NB-11, NB-13, NB-14 i bolnički brod »Topčider«.

— Druga flotila bila je sastavljena od patrolnih čamaca, i to PČ-21 do 24, PČ-53, PČ-57.

— Treću flotilu činili su patrolni čamci: PČ-1-3 i PČ-6-8.

— Četvrta flotila bila je također sastavljena od patrolnih čamaca, i to: PČ-41-45, PČ-50, PČ-55, PČ-71.

— Peta flotila imala je desantne brodove MS (motorne splavi) i to MS-3 i MS-5 i barkase 1 i 2.

Takav sastav imao je više organizacijsku nego operativnu cjelinu, iako su flotile bile formirane od sličnih brodova. Zbog toga je potkraj 1944. godine došlo do promjena, pa su umjesto ranijih pet flotila formirane tri, i to:

— Flotila patrolnih brodova, sastavljena od NB-3, NB-11, NB-13 i NB-14 i Bolničkog broda »Topčider«.

— Flotila patrolnih čamaca, broj 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 23, 24, 53 i 57, ukupno 11 brodova.

— Pomoćna flotila: dva motorna splava i desetak motornih barkasa i leuta.

S obzirom na dislokaciju da se nalazio u sjevernom dijelu naše jadranske obale

i da je bio sastavljen od najjačih brodova pomorskih obalskih sektora, Kvarnerski pomorski sastav predstavljao je, praktično, jedinu ofenzivnu mornaričku snagu NOVJ. Najintenzivnija borbena dejstva vršio je u završnim operacijama JA, dejstvujući u sastavu Pomorske komande sjevernog Jadrana na primorskom krilu 4. armije. Izvor: Zbornik, tom VIII, knj. 3, str. 482—484, 495.

Istodobno s Kvarnerskim pomorskim sastavom, na Istu je 8. XI 1944. formiran *Kvarnerski odred mornaričke pješadije Mornarice NOVJ*. Nastao je od dva bataljona mornaričke pješadije Drugog pomorskog obalskog sektora i po jednog bataljona III i V pomorskog obalskog sektora. Odred je bio potčinjen Štabu II pomorskog obalskog sektora. Zadatak mu je bio da osigurava isturene položaje Mornarice NOVJ, napada neprijateljske garnizone na neoslobodenoj teritoriji i povremenim posjedanjem jugoistočne obale Paga osigurava pomorsku komunikaciju kroz Poveljski kanal i Ljubač.

Pošto se odred pokazao preglomaznim za akcije napadnog karaktera na početku januara 1945. godine rasformiran je. Ponovo je formiran u aprilu 1945. godine u toku operacija za oslobodenje Hrvatskog primorja i Kvarnera. Izvor: Zbornik, t. VIII, knj. 3, str. 482—484.

Nova promjena u organizaciji Mornarice NOVJ izvršena je u martu 1945. godine kada su naredbom Štaba Jugoslavenske mornarice preformirani pomorski obalski sektori. Tada su formirane tri pomorske komande i pet pomorskih obalskih komandi, i to :

— Pomorska komanda sjevernog Jadrana sa sjedištem u Zadru, a pomorske obalske komande od 9. aprila u Zadru, a zatim na početku maja u Trstu, Puli i Rijeci, nakon oslobodenja tih gradova.

— Pomorska komanda srednjeg Jadrana bazirala je u Sibeniku i imala je pomorsku obalsku komandu u Sibeniku i Splitu.

— Pomorska komanda južnog Jadrana sa sjedištem u Tivtu imala je pomorsku obalsku komandu u Korčuli, Dubrovniku i Boki.

(Izvor: Zbornik, t. VIII, knj. 3, str. 518—519.)

Ukupno je tada JM imala 12.036 boraca, 9 naoružanih brodova, 51 patrolni čamac, 164 jedrenjaka, 14 pomoćnih brodova i 20 parobroda razne nosivosti. Izvor: AVII, k. 2074, reg. br.3/1—3.

JEDINICE VAZDUHOPLOVSTVA NOVJ NA TERITORIJI HRVATSKE POTKRAJ 1944. I NA POČETKU 1945. GODINE

Od vazduhoplovnih jedinica NOVJ na teritoriji Hrvatske potkraj 1944. godine i na početku 1945. godine dejsstvovale su 1. i 2. eskadrila NOVJ. Bile su u sastavu 281. vinga Balkanskog vazduhoplovstva (Balkan Air Force), a dejsstvovale su za potrebe NOVJ. S obzirom na akcioni radijus dejstva pomagale su borbu 2, 4, 5, 8. i 11. korpusa NOVJ.

Prva eskadrila imala je 16 aviona tipa »spitfajer« (Spitfire V), oko 210 boraca. Na Visu je od 25. augusta 1944. godine imala detašman od 4 aviona. Svi su prešli na Vis u januaru 1945. godine.

Druga eskadrila bila je opremljena aparatima tipa »hariken« (Hurricane), 16 aparata. Od 18. oktobra 1944. na Visu je imala detašman od 4 do 8 aviona. Ostali su bili u južnoj Italiji na aerodromu Kane. U toku februara 1945. eskadrila se prebazirala na aerodrom Zemunik kod Zadra. U eskadrili je bilo oko 220 boraca i rukovodilaca.

Od 18. augusta 1944. godine, kada su počele dejstvovati, do kraja 1944. godine, 1. i 2. eskadrila izvršile su 297 borbenih zadataka, odnosno 895 borbenih letova.

Izvori: AVII, k. 1466A, reg. br. 1/85; k. 1466B, reg. br. 28/2 i k. 1450, reg. br. 2–29; k. 1499, reg. br. 4/8; k. 1450, reg. br. 4/13.

Ukupni zbir:

Na kraju 1944. i na početku 1945. godine u sastavu NOV i PO na teritoriji Hrvatske bilo je:

- 5 korpusa,
- 15 divizija,
- 54 brigade,
- 16 partizanskih odreda,
- 4 grupe partizanskih odreda,
- 3 diverzantska odreda,
- 5 komandi vojnih oblasti,
- 33 vojna područja,
- 4 komande grada,
- 97 komandi mjesta,
- 258 ratnih i pomoćnih brodova,
- 32 borbena aviona,
- 100 tenkova i oklopnih autobomila.

Ukupno brojno stanje:

— u operativnim i partizanskim jedinicama	100.000 boraca
— u KNOJ-u,	3.500 "
— u vojnopozadinskim organima,	35.550 "
— u Mornarici NOVJ,	12.000 "
— u Vazduhoplovstvu NOVJ na teritoriji Hrvatske	500 "
Ukupno:	151.550 boraca i rukovodilaca.

SASTAV I BROJNO STANJE JEDINICA
POD KOMANDOM GLAVNOG ŠTABA HRVATSKE, 30. XI 1944. GODINE*

Jedinice	Ljrdstvo po spisku					Socijalni sastav							Nacionalni sastav					Primjedba
	oficira	političkih rukovodil.	podoficira	boraca	Ukupno muš. žena	radnika	seljaka	intelektual.	obrotnika	vojnih lica	policijski, zandari ostali	Srba	Hrvata	Muslimana	Jevreja	ostalih		
Glavni štab Hrvatske i samostalne jedinice	150 3	104	148 2	923 43	1373 od toga 48 žena	336	831	83	89	29	5	633	658	6	14	62	Prateći bataljon Auto-tenkovski bat. Diverz. grupa od tri odreda	
IV Korpus sa vojnom oblasti	769 7	1467 36	3240 102	24201 993	30815 1138	3125	25474	359	1664	137	65	15383	11222	2769	155	1295		
VI Korpus sa vojnom oblasti	686	1124	1808	20084	24163	4970	15913	493	2563	174	70	7674	13921	190	32	2366		
VIII Korpus bez vojne oblasti	1051 11	1467 32	1934 163	28798 1092	34548 1298	9157	21468	721	2731	183	191 97	4806	25127	236	61	4318		
X Korpus sa vojnom oblasti	529 1	724 38	1157 31	11.061 603	14.144 673	2902	7880	356	2837	119	39 11	1542	11603	79	11	909		
XI Korpus sa vojnom oblasti	626	1235	2059	11.758	16279	6768	7047	367	1905	97	95	4715	10796	36	11	721		
Ukupno	3.811 22	6.130 137	10.346 353	96825 3724	121.341 4.239	27258	78613	2379	11789	739	465 108	34753	73327	3316	284	9671		
U procentima						22,50	64,76	1,95	9,71	0,60	0,40 0,08	28,64	60,40	2,75	0,25	7,96		

Napomena: — U imenitelju su muškarci a u brojitelju žene.
— Ukupno se odnosi na sve, od toga su u brojitelju žene.
* Zbornik, V, 35, str. 546—547.

Prilog br. 3

PREGLED

RUKOVODEĆIH KADROVA GLAVNOG ŠTABA HRVATSKE,
ŠTABOVA KORPUSA I DIVIZIJA KOJE SU BILE POD KOMANDOM
GŠH U JANUARU 1945. GODINE

Glavni štab Hrvatske:

Komandant general-lajtnant Ivan Gošnjak, politički komesar Rade Žigić, načelnik štaba general-major Pavle Jakšić. Prvi pomoćnik načelnika štaba potpukovnik Milutin Pavlović, drugi pomoćnik načelnika štaba general-major Josip Škorpik (Maršal Tito je 31. siječnja javio GŠH da Škorpik dođe u Vrhovni štab gdje će primiti novu dužnost).

Operativno odjeljenje GŠH: načelnik general-major Božidar Kraut.

Vojnoobavještajno odjeljenje: načelnik pukovnik Petar Tomac.

Odjeljenje zaštite naroda — major Josip Brnčić.

Personalno odjeljenje: načelnik pukovnik Dragutin Sali, zamjenik major Milivoj Rukavina.

Nastavno odjeljenje još nije oformljeno.

Propagandno odjeljenje: šef odsjeka za političku propagandu Vladimir Madarić. Šef kulturno-prosvjetnog odsjeka major Branko Borojević.

Ekonomsko odjeljenje: načelnik major Dragutin Čoklica.

Sanitetsko odjeljenje: načelnik potpukovnik dr Ivan Kralj.

Štab 4. korpusa:

Komandant potpukovnik Miloš Šumonja.

Politički komesar pukovnik Veco Holjevac.

Zamjenik komandanta potpukovnik Stanko Bjelajac.

Načelnik štaba potpukovnik Petar Kleut.

Štab 7. banijske divizije:

Komandant potpukovnik Milan Pavlović, komesar potpukovnik Uroš Krunić, načelnik štaba Milan Trninić.

Štab 8. kordunaške divizije:

Komandant major Mihajlo Vojnović, komesar potpukovnik Dušan Hrستیć, načelnik štaba major Simo Mikašinović.

Štab 34. divizije:

Komandant potpukovnik Martin Dasović, komesar potpukovnik Franjo Knebl, načelnik štaba major Augustin Adamik.

Kadrovi 6. korpusa:

Štab 6. korpusa:

Komandant pukovnik Mate Jerković.

Politički komesar pukovnik Otmar Kreačić.
Zamjenik komandanta potpukovnik Bogdan Crnobrnja.
Načelnik štaba major Franc Inkret.

Štab 12. slavonske divizije:

Komandant major Dušan Kreća, komesar potpukovnik Josip Krajačić, načelnik štaba kapetan Petar Romanić.

Štab 28. slavonske divizije (ona je tada bila u sastavu 2. armije kod Tuzle):
Komandant potpukovnik Radojica Nenezić, komesar potpukovnik Đuro Kladarin. Nema načelnika štaba.

Štab 40. slavonske divizije:

Komandant v.d. major Savo Miljanović, komesar potpukovnik Ivan Vondraček, načelnik štaba Mihajlo Mišćević.

Kadrovi 8. korpusa

Štab 8. korpusa:

Komandant general-major Petar Drapšin.
Politički komesar pukovnik Boško Šiljegović.
Načelnik štaba pukovnik Ante-Toni Biočić.
Zamjenik komandanta potpukovnik Bogdan Peko.

Štab 9. divizije:

Komandant potpukovnik Ljubo Truta, komesar potpukovnik Andro Kovačević, načelnik štaba potpukovnik Bogdan Pecotić.

Štab 19. divizije:

Komandant pukovnik Stanko Parmač, komesar potpukovnik Petar Babić, načelnik štaba potpukovnik Danilo Damjanović.

Štab 20. divizije:

Komandant pukovnik Mile Uzelac, komesar potpukovnik Mate Bilobrk, načelnik štaba potpukovnik Branko Dude.

Štab 26. divizije:

Komandant pukovnik Božo Božović, komesar potpukovnik Dušan Korač, načelnik štaba potpukovnik Bogdan Stupar.

Kadrovi 10. korpusa

Štab 10. korpusa:

Komandant general-major Vladimir Matetić.
Politički komesar pukovnik Ivan Šibl.
Načelnik štaba potpukovnik Milan Bradač.
Zamjenik komandanta major Nikola Kajić.

Štab 32. divizije:

Komandant potpukovnik Rade Bulat, komesar potpukovnik Janko Bobetko, načelnik štaba major Bogdan Jovanović.

Štab 33. divizije:

Komandant potpukovnik Josip Antolović, politički komesar potpukovnik Vladimir Mutak, načelnik štaba major Petar Biškup.

Sastav kadrova 11. korpusa

Štab 11. korpusa:

Komandant pukovnik Mićun Šakić.
Politički komesar pukovnik Šime Balen.
Načelnik štaba potpukovnik Dimitrije Vojvodić.
Zamjenik komandanta potpukovnik Stevan Opsenica.

Štab 13. divizije:

Komandant major Dušan Vlasiavljević, komesar potpukovnik Đuro Matić, načelnik štaba major Jovo Lončarić.

Štab 35. divizije:

Komandant potpukovnik Nikola Grubor, komesar potpukovnik Mirko Lenac, načelnik štaba kapetan Mile Počuća.

Štab 43. divizije:

Komandant potpukovnik Savo Vukelić, komesar potpukovnik Josip Skočilić, načelnik štaba major Šime Morović.

Do kraja rata, tj. do 15. svibnja 1945, došlo je do više promjena u štabovima korpusa i divizija kao i u Glavnom štabu Hrvatske.

Izvori: Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 119/4, reg. br. 1—4/2.

Prilog br. 4

PREGLED SASTAVA JEDINICA GLAVNOG ŠTABA HRVATSKE I
VAŽNIJH VOJNIH DOGAĐAJA U HRVATSKOJ POTKRAJ 1944.
I NA POČETKU 1945. GODINE

1. Jedan od najvažnijih događaja s kraja 1944. godine u Hrvatskoj bilo je *potpuno oslobođenje Dalmacije*. U svojoj ofenzivi od 12. septembra do 3. decembra 1944. godine, tj. za 83 dana, jedinice 8. dalmatinskog korpusa uz pomoć Mornarice NOVJ i 1. i 2. eskadrile NOVJ oslobodile su cijelu Dalmaciju.

Poslije završetka kninske operacije glavnina snaga 8. korpusa razmjestila se po Dalmaciji radi odmora i popune jedinica, i to:

- 19. divizija bila je potkraj 1944. razmještena na prostoru sjeverne Dalmacije u rejonima: Zadar, Benkovac,
- 26. divizija bila je na odmoru u rejonu: Sinj, Kaštela, Split,
- Prva tenkowska brigada u rejonu Šibenika,
- Artiljerijska brigada u Kistanjama.

Na položajima, u borbi bile su još angažirane dijelom snaga a dijelom na odmoru jedinice 9. i 20. dalmatinske divizije, i to:

— *Deveta dalmatinska divizija* sa svojom 13. dalmatinskom brigadom cijeli decembar 1944. bila je angažirana na čišćenju terena od zaostalih neprijateljskih dijelova na prostoru Imotski—Posušje—Kočerim, a zatim prema Širokom Brijegu. Međutim, ona je 5. januara 1943. godine upućena u rejon Dubrovnik i izišla je iz sastava 9. divizije. U sastav 9. divizije stigla je Druga dalmatinska proleterska brigada 3. januara 1945. godine i posjela položaje prema Širokom Brijegu, i to Kočerim—Široki Brijeg i Kočerim—Posušje.

Treća dalmatinska brigada 9. divizije potkraj decembra 1944. bila je u pokretu sa 4. dalm. brigadom iz Sinja za Imotski. Dijelovi 3. dalmatinske brigade potkraj decembra učestvovali su u razbijanju ustaške milicije sjeverno od komunikacije Kočerim — Posušje, a zatim se prebacila cijela brigada na položaje južno od ceste Kočerim—Široki Brijeg, gdje je bila 12. januara 1945. godine.

Četvrta dalmatinska brigada 23. decembra 1944. stigla je pred Mostar i smijenila dijelove 10. hercegovačke brigade. Zatim je prešla na zatvaranje pravca Mostar—Ljubuški.

Prema tome, cijela 9. dalmatinska divizija bila je potkraj 1944. i na početku 1945. godine van teritorije Hrvatske, u zapadnoj Hercegovini, orijentirana sa zapadne strane prema Širokom Brijegu i Mostaru. Izvor: AVII, k. 843, br. reg. 1/2 i k. 517, br. reg. 17/9.

Dalmatinska 20. divizija poslije kninske operacije bila je sa 10. brigadom u Kninu, a 8. i 9. brigadom u Sinju na kraćem odmoru.

Kako je cijela 9. divizija orijentirana prema Mostaru i Širokom Brijegu, zamijenila ju je 20. divizija. Naime, 9. divizija bila je izvučena iz borbe na pravcu Velika Popina—Srb, a tamo je upućena 10. brigada 20. divizije. Deseta brigada krenula je iz Knina, iz rezerve, 13. XII 1944. godine i prebacila se na prostor Pađani—Zrmanja—Mala Popina sa zadatkom da goni neprijatelja u pravcu Velike Popine i Srba. Iz Sinja su 14. i 15. XII. pokrenute prema Lici 9. i 8. brigada.

Napad 10. brigade prema Srbu počeo je 15. XII. Sutradan oslobođen je Srb. Do 24. decembra 10. brigada vodila je borbe kod Donje Suvaje i prema G. Lapcu. Za to vrijeme pred G. Lapac stigla je 9. brigada, a 8. brigada bila je u divizijskoj rezervi na prostoru Knin—Pađane.

Štab 20. divizije izdao je 23. XII zapovijed za napad na dijelove njemačke 373. legionarske divizije koja je branila prilaze Bihaću i istočnoj Lici. Prema toj zapovijedi 9. brigada imala je zauzeti G. Lapac, a 10. brigada Doljane. Neprijatelj je krajnjom odlučnošću branio te položaje, jer odbranom rejona G. i D. Lapac čuvaju se prilazi Bihaću, dolini Une i time se osigurava slobodno komuniciranje dolinom Save.

Napad 20. divizije počeo je 24. decembra sa 9. i 10. brigadom u prvom ešelonu. U teškim meteorološkim uslovima (snijeg i vijavica), planinskom zemljištu, jakoj neprijateljskoj odbrani, početni napad 20. divizije nije dao nekih rezultata. Neprijatelj je prelazio u česte protivnapade, prilično se aktivno branio, čuvao je zemljišne pozicije i nije se povlačio. Tada je 28. XII u borbu ubačena i divizijska rezerva — 8. brigada, ali ni tada nije postignut neki uspjeh. Borbe su imale statičan karakter i trajale su sve do 2. januara 1945. go-

dine. Neprijatelj se zadržao na liniji Gornjeg Lapca, ali je oslobođena komunikacija D. Suvaja — G. Lapac. Gubici divizije bili su prilično veliki — 162 mrtva, a 513 ranjenih i promrzlih.

Front u Lici stabilizirao se. Takav je ostao sve do 20. marta 1945. kada je počela ofenziva 4. armije.

Takva je bila operativna situacija kod 8. korpusa potkraj 1944. i na početku 1945. godine. Izvori: AVII, k. 526, br. reg. 46/3 i k. 1029/I, br. reg. 4/3.

2. Područje Like, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Istre -- jedinice 11. korpusa NOVJ

Dok je u Dalmaciji trajala kninska operacija GŠH naredio je 11. korpusu da ofenzivnim nastupanjem prema Gračacu poveže slobodnu teritoriju Like i Dalmacije, da pojača pritisak na prugu Knin—Bihać i sprečava izvlačenje neprijatelja iz Knina.

Najprije je trebalo osloboditi Gračac, gdje se nalazilo oko 1400 neprijateljskih vojnika. S obzirom na takvu jačinu neprijatelja direktan napad nije bio moguć. Kako je 19. divizija oslobodila Otrčie očekivalo se da će neprijatelj napustiti Gračac. Shodno tome 35. divizija blokirala je Gračac sa sjeverne i istočne strane, a 2. brigada 13. divizije posjela je položaje sjeverozapadno od Gračaca.

Neprijateljska posada iz Gračaca počela se povlačiti ka Bruvnu 9. decembra 1944. godine. Tada je napadnuta sa svih strana. Gračac je oslobođen, a neprijatelj se izvukao prema Bruvnu i Lapcu. Uspostavljena je veza sa 19. dal. divizijom.

Veliko je operativno i političko značenje imalo oslobođenje Gračaca. Proširena je slobodna teritorija Like i povezana sa slobodnom teritorijom Dalmacije i Bosne. Uspostavljena je operativna veza 8. i 11. korpusa. Snabdijevanje iz Dalmacije moglo se slobodno prebacivati prema Lici, Kordunu i Sloveniji. Poslije oslobođenja Gračaca 13. divizija krenula je prema Gospiću a 35. divizija prema Donjem Lapcu.

Neprijatelj je tada iz rejonu ličko Petrovo Selo i Babin Potok, 14. decembra izvršio ispad na oslobođenu teritoriju i zauzeo Korenicu. GŠH naredio je 11. korpusu da prema Lapcu i Gospiću ostavi slabije snage a glavne da koncentriše prema Korenici i da je oslobodi. Tačno kada su se počele prikupljati jedinice 13. i 35. divizije neprijatelj je noću 25/26. decembra napustio Korenicu i povukao se prema Babin Potoku.

Prvog januara 1945. godine raspored 11. korpusa bio je ovakav:

- 13. divizija bila je kompletno orijentirana prema Gospiću,
- 35. divizija prema Plitvičkim jezerima, istočna Lika,
- 43. istarska divizija bila je u rejonu Ogulin, Kastav, Brinje, Drežnica, Kapela.

Do 20. januara 1945. godine jedinice 11. korpusa nisu ispoljavale neku veću aktivnost, jer je bila oštra zima, velik snijeg i neprestane vijavice. Nije ni neprijatelj izvodio veće akcije osim ispada s brzim skijaškim jedinicama, što mu je donijelo neke uspjehe.

U Istri se nalazila Grupa istarskih partizanskih odreda i jedinice organa vojnopozadinske vlasti. Istarska 43. divizija nije se pokušavala probiti u Istru, gdje su bile jake njemačke, četničke i talijanske fašističke snage. Nekih većih akcija u Istri nema u tom periodu. Ali je bilo bitno stalno prisustvo naših snaga — partizanskih i vojnopozadinskih, kao i organa narodne vlasti i njihova aktivnost. Izvori: AVII, k. 569, reg. br. 27/4 i k. 573, reg. br. 2—3. Knjiga »Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije«, str. 363.

3. Kordun i Banija, područje 4. korpusa

Četvrti korpus NOVJ imao je u sastavu 7. 8. i 34. diviziju i Unsku operativnu grupu. Njegov osnovni zadatak bio je napad na neprijateljske komunikacije koje vode dolinama Une i Korane, južno od Zagreba prema Rijeci, Sisku i Bihaću, napad na manje neprijateljske garnizone i posade na području Korduna, Banije, Čazinske krajine, Pokuplja, Turopolja i povezivanje slobodne teritorije Like i Korduna sa onom u Sloveniji.

Najznačajniji je događaj u tom periodu bio napad na Vaganac i njegovo zauzimanje 2. januara 1945. godine. Za napad su angažirane 7. i 8. divizija (sa po dvije brigade) i Unska operativna grupa (7 brigada). Cilj je bio da se neprijatelju onemogući saobraćaj najkraćom vezom iz Like ka Bihaću i dalje dolinom Une na sjever.

Poslije zauzimanja Vaganca, 7. divizija je vraćena u Baniju, a 8. divizija i Unska operativna grupa zadržane su u rejonu Bihaća.

Za cijelo to vrijeme 34. divizija djelovala je po brigadama vršeći diverzije na komunikaciji Zagreb—Karlovac, Karlovac—Metlika i Zagreb—Sisak. Izvori: AVII, k. 434, br. reg. 26/2 i k. 434, br. reg. 27/2. »Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije«, str. 351—356.

4. Podravina i Slavonija, operativno područje 6. i 10. korpusa

Uz ofenzivne operacije 8. dalmatinskog korpusa u Dalmaciji od septembra do decembra 1944. godine, najžešće borbe u Hrvatskoj potkraj 1944. i na početku 1945. godine vodile su se u Podravini i Slavoniji, naročito za tzv. virovitički mostobran.

U oktobru 1944. godine počela je zajednička ofenziva 6. i 10. korpusa u Podravini. Prije toga, do polovine septembra, 6. korpus oslobodio je Požešku kotlinu sve do rijeke Ilove, porušio na više mjesta željezničku prugu Beograd—Zagreb i došao u neposrednu vezu sa 10. korpusom koji je napadao komunikacije u Moslavini, na Kalniku i u Hrvatskom zagorju. Ofenziva 6. i 10. korpusa završila se potpunim razbijanjem glavnine ustaško-domobrantskih jedinica i ustaške vlasti, opadanjem utjecaja Mačekovog dijela HSS na narod i oslobođenjem gotovo čitave Slavonije i Podravine, osim Koprivnice.

Poslije oslobođenja Podravine u novembru i decembru 1944. 6. korpus usmjerio je dejstva prema istočnoj Slavoniji da bi iz pozadine sadejstvovao jedinicama 1. i 12. korpusa u Sremu i Baranji. Naime, 12. korpus poslije forsiranja Dunava kod Batine i oslobođenja Baranje izbio je na rijeku Dravu sa 36. i 51. divizijom od sela Zalate u Mađarskoj do ušća Drave u Dunav. Desno od njega bila je sovjetska 57. armija III ukrajinskog fronta u Mađarskoj. Tako je 12. korpus došao u neposredan operativan dodir sa 6. i 10. korpusom u Slavoniji i Podravini.

Na početku decembra 1944. jedinice 32. divizije 10. korpusa bile su na prostoru Đurđevac — Novigrad Podravski, orijentirane prema neprijateljskom garnizonu u Koprivnici; štab divizije bio je u Virovitici. Iz Mađarske, preko Drave kod Barča, 8. decembra prešao je jedan puk sovjetske 233. divizije koji se smjestio u Viroviticu i Pitomaču.

Na osnovi sporazuma između štaba 10. korpusa i predstavnika Crvene armije 32. divizija dobila je zadatak da glavnim snagama pređe Dravu i zauzme neprijateljska uporišta Ždalu i Golu i da daljnjim nastupanjem ugrozi desni bok njemačkih snaga kod Vizvara u Mađarskoj. Jedna brigada 32. divizije (brigada »Matija Gubec«) ostala je u Novigradu za osiguranje prema Koprivnici. Kako su to bile preslabe snage da bi mogle ugroziti Nijemce na lijevoj obali Drave napad koji je izveden 10. decembra nije mogao uspjeti. Osim toga neprijatelj je iz Koprivnice poduzeo napad prema Novigradu u bok i pozadinu 32. divizije. Napad neprijatelja izveden je jednim pukom Paveličeve tjelesne garde, 20. pukovnijom 1. hrvatske udarne divizije i 1. brigadom 1. kozačke divizije (ta brigada imala je tri puka — 5. donski, 6. tjerski i 3. kubanski). Neprijatelj je zauzeo Novigrad i izbio sve do Đurđevca koji je zauzeo. To je prisililo 32. diviziju da kompletna pređe na desnu obalu Drave u Podravinu. Napad neprijatelja nije zaustavljen i uspio je zauzeti Kloštar i Pitomaču. Naše snage — 32. divizija i dijelovi Crvene armije povukli su se istočno od Pitomače i zadržali Viroviticu u svojim rukama. Ali borbe su dalje nastavljene. Namjera neprijatelja bila je da udarom iz Koprivnice prema Virovitici razbije naše snage na virovitičkom mostobranu i likvidira mostobran, a time i operativnu vezu Crvene armije u Mađarskoj sa snagama 6. i 10. korpusa NOVJ u Podravini i Slavoniji. Izvor: AVII, k. 557, reg. br. 40—3.

Novi napad 1. kozačke divizije, 20. pukovnije 1. hrvatske udarne divizije i 1. pukovnije Paveličeve tjelesne garde izveden je 25. decembra iz rejonu Kloštra i Pitomače prema Špišić-Bukovici i Virovitici. Dvije brigade 32. divizije (brigada »Pavlek Mihovil Miškina« i brigada »Matija Gubec«) s jednim bataljonom i jednim divizionom Crvene armije povukle su se prema Špišić-Bukovici i nastavile dalje povlačenje prema Virovitici. U takvoj nepovoljnoj situaciji štab 10. korpusa uputio je potkraj decembra na taj odsjek 33. diviziju (bez 1. brigade), sa zadatkom da djeluje u bok neprijatelja koji nadire prema Virovitici. Težište neprijatelja bilo je protiv jedinica 32. divizije, slabiji je bio pritisk na dijelove sovjetske 233. divizije koji su se branili na desnoj obali Drave. Dok se 32. divizija nalazila na pravcu od Kloštra i Pitomače prema Špišić-Bukovici, na grebenu Bilogore, južno od Vukosavljevice bila je 1. zagorska brigada koja je pripadala Zapadnoj grupi partizanskih odreda 10. korpusa. Ona je time osiguravala lijevi bok 32. divizije. Dvije brigade 33. divizije (2. moslavačka i 3. brigada »Nikola Demonja«) nalazile su se jugoistočno od Bjeļovara. Dobile su zadatak da krenu prema grebenu Bilogore i napadnu neprijatelja u rejonu Vukosavljevice, da udare u bok i pozadinu nastupajućih neprijateljskih snaga prema Virovitici. Sada se prema neprijateljskoj grupaciji u Podravini, u rejonu Kloštar, Pitomača, Špišić-Bukovica, Virovitica, našlo naših šest brigada (tri brigade 32. divizije, dvije brigade 33. divizije i jedna brigada Zapadne grupe odreda) i dijelovi Crvene armije.

Neprijatelj je obnovio napad prema Špišić-Bukovici 31. decembra i uspio je zauzeti, jer su jedinice 33. divizije i 1. zagorske brigade bile izmorene i nenaviknute na frontalne borbe u ravnici. Špišić-Bukovicu neprijatelj je zauzeo 2.

januara 1945. godine. Ali, istodobno je neprijatelj oslabio svoj desni bok, baš kojim je pravcem pristizala glavnina 33. divizije. Iz pokreta 33. divizija udarila je u desni bok ustaško-domobranskim snagama i 1. brigadi Kozачke divizije orijentirno prema Pitomači. U taj napad se uključila 1. zagorska brigada Zapadne grupe odreda i 18. brigada 40. divizije VI slavonskog korpusa. Napad naših snaga 2. i 3. januara doveo je neprijateljsku grupaciju u Podravini u tešku situaciju i ona je morala 3. januara napustiti Špišić-Bukovicu (svega 6 km zapadno od Virovitice) i povući se prema Pitomači.

Tim su osujećeni planovi neprijatelja da zauzme Viroviticu, centar slobodne teritorije u Podravini, i primoran je da odustane od namjere da razbije naše snage na virovitičkom mostobranu. U izvještaju 10. korpusa stoji da je suradnja sa 233. divizijom CA bila slaba. Naime, da je ona za cijelo to vrijeme žestokih borbi ostala »potpuno pasivna, bez pritiska sa čela«.

Posebno treba istaći da su jedinice 10. korpusa bile prisiljene da prvi put vode frontalne borbe, napadne i odbrambene, te da je zbog toga bilo nesnalaženja, teškoća u rukovođenju i komandovanju, i gubitaka u boračkom i starješinskom sastavu. Ali, ipak jedinice 10. korpusa su do 3. januara uspjele slomiti napad nadmoćnijih neprijateljskih snaga, osigurati desni bok virovitičkog mostobrana i stvoriti uslove da se u nj prebace jače snage 12. vojvodanskog korpusa 3. armije, i omogućiti slobodu dejstva 6. korpusa u istočnoj Slavoniji i na pruži Zagreb—Beograd.

Vojvodanski 12. korpus koji se nalazio na lijevoj obali Drave u drugoj polovini decembra 1944. prebacio je na desnu obalu Drave u virovitički mostobran 16. vojvodansku diviziju, bez 3. brigade, koja je tamo stigla na početku januara 1945. godine. Vojvodanska 16. divizija orijentirala se prema Čađavici i Donjem Miholjcu, na pravac koji je bio otkriven, prazan, gdje su se počele prikupljati njemačke snage iz 297. pješadijske i 11. vazduhoplovno-poljske divizije.

U decembru 1944. godine snage 6. korpusa dejstvovale su u širem rejonu Đakova, gdje se nalazila 12. divizija bez 4. brigade, i Našica gdje je bila 40. divizija bez 18. brigade koja se nalazila u operativnom rasporedu 10. korpusa. Četvrta brigada 12. divizije izvodila je diverzije na pruži Zagreb—Beograd južno od Slavonske Požege i branila je virovitički mostobran s tog pravca. Formiranjem 3. armije, 1. januara 1945. godine, 6. i 10. korpus operativno su bili potčinjeni Štabu 3. armije, ali su se i dalje nalazili pod komandom Glavnog štaba Hrvatske.

Od 3. do 8. januara 1945. na virovitičkom mostobranu bilo je operativno zatišje. Većih borbenih dejstava nema. Obje strane se pripremaju za napad.

Štab 10. korpusa dobio je za ojačanje kompletnu 40. diviziju iz 6. korpusa. Sve tri divizije (32, 33. i 40) koncentrirao je u Podravini, između r. Drave i Bilogore, i orijentirao prema Pitomači i Kloštru.

Namjera mu je bila da likvidira neprijateljsko uporište u Pitomači i odbaci neprijateljske snage prema Kloštru, dalje na zapad od mostobrana kod Barča i Virovitice, i time da proširi slobodnu teritoriju i osigura snage u mostobranu. Prema planu napada 40. divizija upućena je uz r. Dravu prema Pitomači sa zadatkom da likvidira neprijatelja u tom rejonu; 33. divizija nastupa lijevo od nje duž glavne komunikacije Pitomača-Kloštar, a 32. divizija osigurava lijevi bok snaga u napadu dejstvujući sjevernim padinama Bilogore.

Napad je počeo u zoru 8. januara. Naišlo se na snažan otpor neprijatelja iz 1. kozačke divizije (tri puka). Kako dnevni napad nije dao nekih rezultata, izvršen je noćni napad s istim planom. Pošto su dva puka Kozaka branili Pitomaču nije se ni noćnim napadom mogla zauzeti. Štab korpusa naredio je da se napad obustavi, što je i učinjeno 9. januara u tri sata ujutro. Jedinice su se vratile na polazne položaje.

Obustava napada prema Pitomači i Kloštru nije bila samo zbog neuspjeha u napadu nego i radi informacije koju je dobio štab 10. korpusa da se u rejonu Bjelovara i Banove Jaruge koncentriraju nove jače snage neprijatelja i da se pripremaju za napad prema virovitičkom mostobranu, na položaje 10 korpusa. To je zahtijevalo pregrupisanje snaga i organizaciju odbrane prema Bjelovaru i Banovoj Jaruzi, čime se još više zakomplikovala situacija na zapadnom obodu virovitičkog mostobrana.

Prije početka napada 9. januara 1945. neprijatelj je sa zapadne strane virovitičkog mostobrana grupisao ove snage:

— U rejonu Banove Jaruge za dejstvo prema Garešnici i Grubišnom Polju prikupljena je 1. brigada 1. kozačke divizije sa 1. donskim, 4. kubanskim i 2. sibirskim konjičkim pukom, 69. samostalnim konjičkim divizionom i artiljerijskim divizionom;

— u rejonu Bjelovara za dejstvo pravcem Bjelovar—Velika Pisanica—Zrinka bila je prikupljena 1. hrvatska udarna divizija sa 20. i 21. pešadijskom pukovnijom i 1. pukovnijom Paveličeve tjelesne garde;

— u rejonu Pitomača-Kloštar i dalje se zadržala 2. brigada 1. kozačke divizije sa 3. kubanskim, 5. donskim i 6. tjerskim konjičkim pukom i divizionom artiljerije;

— u rejonu Kloštar-Prugovac bio je njemački 225. puk.

Ukupna jačina neprijatelja bila je oko 20.000 vojnika.

Plan napada neprijatelja bio je da se dejstvujući od pravca Bjelovara na istok i od Banove Jaruge na sjever najprije spoji u rejonu Grubišnog Polja i zatim da nastupajući preko grebena Bilogore prodre u Podravinu u rejon Virovitice gdje je trebalo da se spoji sa snagama koje će nastupati od Kloštra i Pitomače na Viroviticu, i da tako zajednički razbiju virovitički mostobran i bace naše snage i dijelove Crvene armije preko Drave u Mađarsku.

Glavna neprijateljska grupacija od Banove Jaruge počela je napad 9. januara 1945. godine. Kozaci su istog dana zauzeli Garešnicu, sredili svoje snage i 11. januara nastavili napad. U tom vremenu došlo je do rokiranja snaga 10. korpusa:

— 10. divizija ostala je u Podravini orijentirana prema Pitomači i Kloštru; 33. divizija rokirana je lijevo prema Bjelovaru;

— 32. divizija i 18. brigada 40. divizije prebačene su prema Grubišnom Polju;

— Zagorska brigada prema Garešnici.

Jači neprijateljski napad počeo je 11. januara od Bjelovara i Garešnice. Koristeći se svojom nadmoćnošću, postepeno je nastupao. Planirani brži napad nije uspio zbog prisutnosti jačih naših snaga. Žestoke borbe vođene su za rejon Grubišnog Polja. Njegovim zauzećem bila bi dovedena u pitanje odbrana Virovitice.

Oštri sudar dogodio se 13. januara kod Grubišnog Polja. Napadala su četiri neprijateljska puka, dva kozačka i dva ustaška. Međutim, nije probijena naša odbrana. Zbog toga je neprijatelj 14. januara sređivao svoje redove i poslije podne istog dana obnovio napad. U toj situaciji, oko 19,00 sati 14. januara, sjeverno od Grubišnog polja kod sela Šibenik stigla je 12. proleterska brigada 12. slavonske divizije. Poslije kraće pripreme, oko 23,00 sata, 12. brigada je prešla u napad. Razvile su se oštre borbe koje su trajale cijelu noć i produžene sutradan 15. januara. Ni jedna strana nije postigla nekih bitnih rezultata. Neprijatelj je tada, 16. januara, koncentrirao svoj napad na položaje 33. divizije i stigao do sela Vukosavljevica.

Uviđajući opasnost koja može da nastane za sve snage u virovitičkom mostobranu Štab 3. armije naredio je 12. korpusu da u mostobran ubaci 36. vojvođansku diviziju i da smijeni u borbama već zamorenu 33. diviziju. Smjena je izvršena 1. januara, a 33. divizija je izvučena u rezervu.

Jedinice 36. vojvođanske divizije dobile su zadatak da odmah pripreme i pređu u napad na uklinjenog neprijatelja na sektoru Vukosavljevica i time stabiliziraju front. Napad je počeo 18. januara u 6,00 sati ujutro. Žestina napada 36. divizije prisilila je neprijatelja na povlačenje. Tada je u Podravinu prebačena s Bilogore u rejon Kloštra Prva pukovnija Pavelićeve tjelesne garde. Napad 36. divizije produžen je i 19. januara. U napadu su sudjelovale i ostale snage 10. korpusa.

Napadnut sa sviju strana, neprijatelj je 19. januara napustio Grubišno Polje i povukao se u Podravinu prema Pitomači. Tim su završene obostrane žestoke borbe na virovitičkom mostobranu koje su trajale u decembru 1944. i januaru 1945. godine. Došlo je do privremene stabilizacije fronta. Virovitički je mostobran očuvan. Nijemci su sada počeli da privlače svoje snage koje će angažirati protiv virovitičkog mostobrana.

U sklopu planirane protivofenzive na prostoru Blatnog jezera, Nijemci su odlučili da likvidiraju virovitički mostobran. Za napad su doveli njemačku 297. pješadijsku, 7. SS »Princ Eugen« i 1. kozačku diviziju, Bobenu grupu »Fišer« i dijelove 5. ustaško-domobranske divizije. Opći napad su izveli 6. februara 1945. godine. Dva dana kasnije (8. februara) Štab 3. armije naredio je da se napusti virovitički mostobran i snage 12. korpusa povuku na lijevu obalu Drave, a divizije 6. i 10. korpusa da ostanu na svom operativnom području u Slavoniji, Podravini, Moslavini i Zagorju.

Izvori za dejstva oko virovitičkog mostobrana: AVII, k. 557, br. reg. 40—3; k. 557, br. reg. 8—3; k. 557, br. reg. 24—3; k. 557, br. reg. 9—4; k. 883, br. reg. 1—2; k. 1293, br. reg. 5—2.

Prilog br. 5

NEPRIJATELJSKE SNAGE NA TERITORIJI HRVATSKE POTKRAJ
1944. I NA POČETKU 1945. GODINE

I. NJEMAČKE OKUPACIONE TRUPE

Vrhovna komanda Jugoistoka, istovremeno i komanda Grupe armija »F«, komandant feldmaršal Maksimilijan fon Vajks (Maximilian von Weichs). Sjedište u Zagrebu.

Potčinjeni su mu Grupa armije »E« i 69. rezervni armijski korpus.

Operativno područje cijela Hrvatska (osim Istre i Međimurja) i Bosna i Hercegovina.

Samostalne jedinice i pozadina Grupe armija »F« — oko 40.000 vojnika.

Grupa armije »E«, komandant general-pukovnik Aleksander Ler (Alexander Löhr).

Sjedište u Sarajevu, priprema se za premještanje u Novu Gradišku.

Sastav 15. brdski armijski i 34. armijski korpus na teritoriji Hrvatske, ostale snage su u Bosni i Hercegovini.

Operativno područje cijela tzv. Nezavisna Država Hrvatska osim Dalmacije i dijela Hercegovine koje su teritorije oslobođene do kraja 1944. godine.

Grupa armija »C«, komandant feldmaršal Albert Kesserling (Albert Kesserling). Sjedište u Veroni, Italija.

Potčinjen mu je 97. armijski korpus u Istri i Slovenskom primorju. Ostale snage u Italiji.

Druga oklopna armija, od decembra 1944. godine u Mađarskoj, ali je imala snage i operativno područje u Međimurju.

Komandant general-pukovnik Maksimilijan de Angelis (Maximilian de Angelis).

Glavnina snaga u Mađarskoj.

Potčinjena Grupi armija »Jug«.

U ovom periodu nema divizija u Međimurju, već pozadinske dijelove, oko 20.000 vojnika.

Sastav Grupe armija »E«

1. *Njemački 15. brdski armijski korpus*, komandant general-potpukovnik Ernst fon Lejzer (Ernst von Leyser), a poslije general oklopnih trupa Gustav Fen (Gustav Fehn).

Operativno područje Banija, Kordun, Gorski kotar, Hrvatsko primorje i Lika, a ranije i Dalmacija do Stobreča blizu Splita.

Sastav 15. korpusa:

373. *pješadijska (legionarska) divizija »Tigar«*. Operativno područje istočna Lika, rejon Bihaća, Kordun, Banija. Angažovana je u borbi protiv 4. korpusa Glavnog štaba Hrvatske na Kordunu i Baniji, 11. korpusa u Lici, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju, i 8. korpusa u Lici na liniji Lapac—Nebljusi.

392. *pješadijska (legionarska) divizija »Plava«*. Operativno područje zapadna

Lika i Hrvatsko primorje. Angažovana u borbi protiv 11. korpusa u Lici i Hrvatskom primorju i 8. korpusa u zahvatu fronta u zapadnoj Lici prema Korenici i Gospiću.

Ostaci *njemačke 264. pješadijske divizije* koji su ostali poslije bitke kod Knina, raspoređeni u Lici i oko Bihaća, a dio u Sremu kod 34. armijskog korpusa.

U operativnom pogledu njemačkom 15. brdskom armijskom korpusu su bile potčinjene dvije ustaško-domobranske divizije, i to:

— 10. ustaško-domobranska divizija koja je bila na prostoru Bihać, Donji Lapac, Skočaj, Ostrožac, Bosanski Novi (Arhiv VII, k. 134a, reg. br. 4/1).

— 11. ustaško-domobranska divizija koja je bila na prostoru Gospić, Perušić, Vrhovine, Otočac, Brinje, Karlobag, Senj (Arhiv VII, k. 119, reg. br. 1/4 i k. 101, reg. br. 5/11).

Ukupno je u 15. armijskom korpusu bilo oko 60.000 vojnika.

2. *Njemački 34. armijski korpus*, komandant general avijacije Helmut Felmi (Helmuth Fermy).

Operativno područje od Zvornika na Drini do Barča na Dravi, a po dubini do Požege i Slavenskog Broda.

Sastav 34. korpusa:

— 7. SS »Princ Eugen« divizija, koja se nalazila na desnoj i lijevoj obali Save. Lijeve granice Babina Greda — Kukujeveci. Težište južno od Save. Jedna borbeni grupa, jačine puka, u ofenzivi u Sremu (Zbornik, tom XII, knj. 4, str. 755—760).

— 41. *pješadijska tvrđavska divizija* došla je iz Sarajeva potkraj decembra 1944. godine, upućena je na položaje u Srem i smijenila dijelove 118. lovačke i 1. brdske divizije. Na sredini januara 1945. prelazi u napad na jedinice jugoslavenske 1. armije u Sremu (Zbornik, XII, 4, str. 774, 1130 i 1131).

— 11. *vazduhoplovno-poljska divizija* nalazila se na frontu na Dunavu i Dravi od Vukovara do Valpova (Zbornik, XII, 4, str. 1111 i 1131).

— *Policijska divizija »Stephan«* bila je u rezervi komande 34. korpusa i raspoređena na liniji Đakovo—Našice. Štab divizije u Đakovu. Vodi borbu sa slavenskom 12. divizijom 6. korpusa (Zbornik, XII, 4, str. 755—760 i 1111).

— 117. *lovačka divizija* na sremskom frontu priprema se da se izvuče sa fronta i prebaci u rejon Zagreba u rezervu vrhovnog komandanta Jugoistoka, ali je ostala u rejonu Vinkovaca (Zbornik, XII, 4, str. 1097 i 1131).

— *Borbeni grupa »Fišer«*, stigla je iz Sarajeva 15. decembra 1944. godine u rejon Slavenskog Broda u sastav 34. armijskog korpusa. Borbeni grupa bila je sastava: 524. grenadirski puk i 68. izviđački bataljon (Zbornik, XII, 4, str. 1109).

U sastavu 34. armijskog korpusa bilo je oko 90.000 vojnika.

Iz sastava 34. armijskog korpusa potkraj decembra 1944. i na početku januara 1945. godine sa sremskog fronta izvučene su i željeznicom su u prebacivanju preko Zagreba i Varaždina za 2. oklopnu armiju u Mađarsku ove njemačke divizije:

— Prva brdska divizija,

— 118. lovačka divizija i

— 13. SS »Handžar« divizija.

Prema tome one su još na početku januara 1945. godine na teritoriji Hrvatske (Zbornik, XII, 4, str. 1132).

3. Pod komandom vrhovnog komandanta Jugoistoka, odnosno Grupe armija »F« bio je 69. rezervni armijski korpus za naročitu upotrebu. Komandant general Ernst Dener (Ernst Dehner).

Operativno područje njemačkog 69. korpusa bila je Podravina, Hrvatsko zagorje, Moslavina, Posavina, rejon Zagreba.

Sastav 69. korpusa:

— 1. kozačka konjička divizija u napadu na pravcu Kloštar — Pitomača — Virovitica na virovitički mostobran,

— 2. kozačka konjička divizija u napadu južno od Đurdevca,

— Borbena grupa »Šulc« u napadu od Koprivnice prema dolini Drave.

Ukupno je 69. korpus imao oko 50.000 vojnika (Zbornik, XII, 4, str. 771, 1107, 1098, 1117).

4. U Istri i Slovenskom primorju nalazio se njemački 97. armijski korpus. Komandant general planinskih trupa Ludwig Kibler (Ludwig Kübler). Korpus je bio potčinjen Grupi armija »C« u Italiji.

Operativno područje Istra i Slovensko primorje.

Sastav 97. armijskog korpusa u Istri i Slovenskom primorju:

— 188. rezervna brdska lovačka divizija koja se nalazila na području Čičarije i Vipavske doline,

— 237. pješadijska divizija nalazila se u Istri na morskoj obali i organizovala prvi pojas obrane.

Ukupno je 97. armijski korpus imao oko 80.000 vojnika (Zbornik, XII, 4, str. 831).

Zaključak:

Na teritoriji Hrvatske, potkraj 1944. i na početku 1945. godine, nalazili su se dijelovi triju njemačkih grupa armija i dijelovi jedne oklopne armije, odnosno četiri njemačka armijska korpusa — 15, 34, 69. i 97.

Na teritoriji Hrvatske bile su tada angažovane u borbi protiv NOV i POJ snage 12 njemačkih divizija, i to: 7. SS »Princ Eugen«, 11. vazduhoplovno-poljska, 41. pješadijska tvrđavska, 117. lovačka, 188. brdsko-lovačka, 237. pješadijska, 264. pješadijska, 373. i 392. legionarska, Policijska divizija »Stephan« i 1. i 2. kozačka konjička divizija.

Osim toga bile su angažovane i dvije borbene grupe i to: Borbena grupa »Fischer« i Borbena grupa »Šulc«.

Ukupno je tada na teritoriji Hrvatske bilo oko 340.000 njemačkih vojnika. Glavne njemačke snage koje su se tada nalazile na jugoslavenskom ratištu bile su na teritoriji Hrvatske. Sve su one bile angažovane u borbi protiv NOV i POJ i sve su se nalazile u prvoj borbenoj liniji.

Na prolazu kroz Hrvatsku nalazile su se tri njemačke divizije — 1. brdska, 118. lovačka i 13. SS »Handžar« divizija.

Prema tome na teritoriji Hrvatske bilo je tada 15 njemačkih divizija.

II. USTAŠKO-DOMOBRA NSKE SNAGE

Potkraj 1944. i na početku 1945. godine tzv. Nezavisna Država Hrvatska još je imala 18 divizija. Od toga je 12 ustaško-domobranskih divizija bilo na teritoriji Hrvatske a šest divizija nalazilo se u Bosni i Hercegovini.

Na još neoslobođenoj teritoriji Hrvatske nalazile su se ove ustaško-domobranske divizije:

— Divizija Poglavnikove tjelesne garde ili Poglavnikova tjelesna divizija nalazila se u rejonu Zagreba. Dijelom je učestvovala u napadu na virovitički mostobran (Zbornik, XII, 4, str. 990 i Arhiv VII, k. 101, reg. br. 30—2).

— Prva hrvatska udarna divizija. Štab divizije u Bjelovaru. Operativno područje: Križevci, Daruvar, Bjelovar, Zagreb. Učestvovala je u napadu na virovitički mostobran u rejonu Kloštar-Pitomača (Arhiv VII, k. 114a, reg. br. 24—29 i k. 59, reg. br. 1—2/42).

— Druga ustaško-domobranska divizija bila je na području — Zagreb, Samobor, Krapina, Velika Bistrica, Sesvete (Arhiv VII, k. 98c, reg. br. 53/6 i k. 134a, reg. br. 4/1).

— Treća ustaško-domobranska divizija. Štab u Vinkovcima a ona raspoređena na području — Vinkovci, Đakovo, Vrpolje, Babina Greda (Arhiv VII, k. 60, reg. br. 39/2).

— Četvrta ustaško-domobranska divizija nalazila se na području — Sisak, Sunja, Petrinja, Dvor na Uni i Bosanski Novi (Arhiv VII, k. 134a, reg. br. 4/1).

— Peta ustaško-domobranska divizija bila je na području — Krapina, Križevci, Đurđenovac (Arhiv VII, k. 119, reg. br. 21/4).

— Sedma ustaško-domobranska divizija. Štab divizije u Novoj Kapeli, a ona raspoređena na području — Nova Kapela, Slavonski Brod, Pakrac i Kutjevo (Arhiv VII, k. 60, reg. br. 39/2).

— 10. ustaško-domobranska divizija na području — Bihać, Skočaj, Ostrožac, istočna Lika (Arhiv VII, k. 134a, reg. br. 4/1).

— 11. ustaško-domobranska divizija. Štab divizije u Gospiću, a snage raspoređene na području — Gospić, Perušić, Brinje, Karlobag, Senj (Arhiv VII, k. 101, reg. br. 5/11 i 6/11).

— 13. ustaško-domobranska divizija bila je raspoređena na području — Ogulin, Karlovac, Duga Resa, Jastrebarsko (Arhiv VII, k. 119, reg. br. 1/4 i 134a, reg. br. 4/1).

— 14. ustaško-domobranska divizija. Štab divizije u Slavskom Brodu, a snage na osiguranju željezničke pruge Vinkovci—Zagreb (Arhiv VII, k. 60, reg. br. 39/2).

— 16. hrvatska naknadna divizija nalazila se zapadno od Zagreba prema Samoboru (Arhiv VII, k. 83a, reg. br. 9—31 i k. 101, reg. br. 30—2).

Z a k l j u č a k :

Na teritoriji Hrvatske bilo je potkraj 1944. i na početku 1945. godine ukupno 12 ustaško-domobranskih divizija. Sve su one oformljene u novembru i decembru 1944. godine. Svaka divizija imala je od 6000 do 8000 vojnika. Ukupno

je u njima bilo oko 90.000 vojnika. Ako se tome pridodaju još i oni vojnici koji su bili u ostalim ustaškim i domobranskim jedinicama i ustanovama, oko 60.000, onda je ukupno na teritoriji Hrvatske bilo na početku 1945. godine oko 150.000 ustaško-domobranskih vojnika.

Sve su ustaško-domobranske divizije bile angažovane u borbi protiv NOV i POJ. Najveći broj njih — devet, angažovano je na osiguranju pozadine i objekata na njima, a samo tri divizije bile su na frontu, i to Prva hrvatska udarna, 10. i 11. ustaško-domobranska divizija.

Ostale ustaško-domobranske divizije — 6, 8, 9, 12, 15. i 17. nalazile su se na teritoriji Bosne i Hercegovine i nisu uračunate u broj ustaško-domobranskih snaga na teritoriji Hrvatske.

III. ČETNIČKE SNAGE

U jesen 1944. godine glavna grupacija četnika u Hrvatskoj prikupljala se u Gackoj dolini. Tamo je stigao i Mile Marijan iz Lovrana (poručnik) sa nekoliko četnika. Oni su se preko Rijeke i Ogulina prebacili u Gacku dolinu. U sjeverozapadni dio Gacke doline stigao je i Momčilo Đujić sa svojim četnicima iz Dalmacije koju je napustio pod pritiskom dejstva jedinica 8. dalmatinskog korpusa. Naredbom je Đujić 7. oktobra 1944. godine postavio za komandanta »svih četničkih odreda Gornje Like« poručnika Milu Marijana, pošto je po činu bio najstariji četnički oficir u Lici. U naredbi stoji da se »Odredi Gornje Like« sastoje od »četničkih odreda Gacke zone, Plašćanskih četničkih odreda i Kordunaških četničkih odreda«. Đujić je pod odredima iz Plaškog razumijevao nekoliko desetina četnika pod komandom Đure Šumonje, a pod odredima Korduna 20 četnika pod rukovodstvom Joce Eremića. Svi ti četnici bili su pod komandom njemačke 392. legionarske divizije.

Druga grupa četnika nalazila se u rejonu Rijeke i Opatije pod komandom Jevđevića. Oni su ostali na području Slovenije i u proljeće 1945. tukli se protiv jedinica jugoslavenske 4. armije.

U decembru 1944. godine četnici su u Lici izvršili nasilnu mobilizaciju, te je pod komandom poručnika Marijana tada bilo oko 1000 četnika. Pokraj decembra 1944. godine u Gackoj dolini prikupilo se oko 4000 četnika Dinarske četničke divizije popa Đujića i četnici koji su bili pod komandom poručnika Mile Marijana. Krenuli su iz Gacke doline za Rijeku gdje su stigli 29. decembra 1944. godine. Odatle su odmah preko Kastva i Ilirske Bistrice produžili za Slovensko primorje, u Vipavsku dolinu, gdje su se spojili sa četnicima Jevđevića.

Na početku 1945. godine na teritoriji Hrvatske nema više četničkih vojnih formacija. Ostale su samo ponegdje manje grupice zaostalih četnika koji su nastavili suradnju sa neprijateljem.

Izvori: Arhiv VII, Ča, k. 154, reg. br. 39/2. *Branko Latas* »Četnici iz Like u službi Nemaca na području Hrvatskog primorja i u Italiji (1943—1944)«, *Vojnoistorijski glasnik*, broj 1, 1979, str. 212.

PREGLED ORUŽANIH SNAGA NOP-a HRVATSKE 1941—1945. GODINE*

Vrijeme — period	Armije	Korpusi			Divizije				Brigade				Pukovi	Part. odredi			samostalni partizanski bataljoni
		formirano	rasformirano	ostalo	formirane	obnovljene	rasformirane	ostale	formirane	obnovljene	rasformirane	ostale		formirani i obnovljeni	rasformirani	ostalo	
22. VI—31. XII 1941.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	150	142	8	18
1. I—1. XI 1942.	—	—	—	—	—	—	—	11	—	—	11	—	—	24	19	13	41
1. XI—31. XII 1942.	—	1	—	1	4	—	4	7	—	—	18	—	—	1	5	9	2
1. I—9. IX 1943.	—	1	—	2	3	1	7	7	2	4	23	—	—	22	7	24	—
9. IX—31. XII 1943.	—	1	—	3	4	—	11	19	1	5	38	—	—	28	19	33	—
1. I—31. XII 1944.	—	2	—	5	6	—	17	22	3	4	59	—	—	26	43	16	—
1. I—15. V 1945.	1	—	3	2	—	—	16	4	—	4	59	—	2	—	16	0	—
Ukupne	1	5			17			70					2	251			

* Rađeno prema knjizi *Nikole Anića* i dr. »Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije«, izd. Vojnoistorijski institut, Beograd 1982.